

1-1554

SZERŰ EGYHÁZTÖRTÉNELEM
ELSŐ KÖTETE

AZ
ŐSKERESZTYÉN
EGYHÁZ
TÖRTÉNETE

KRISZTUSTÓL
KONSTANTINIG

IRTA CSIA LAJOS
BEREA KIADÁSA BUDAPEST 1921

AZ
ÖSKERESZTYÉN
EGYHÁZ
TÖRTÉNETE

KRISZTUSTÓL
KONSTANTINIG

IRTA CSIA LAJOS

BEREA KIADÁSA BUDAPEST 1921

TARTALOM

	Lap
Krisztus a világtörténelemben	1
Az apostoli egyház	17
Az apostoli atyák	33
Az egyháztörténelem tényezői	38
A hitvédők	42
A kis-ázsiai iskola és az ebionismus	46
A gnoszticizmus	49
Az alexandriai iskola	54
Idealizmus és realizmus	60
A montanismus	61
Az északafrikai iskola	63
Az uralkodásra törő vagy római irányzat	68
A kathólikus egyház	71
Keresztyén-üldözések a római birodalomban	73
Az üldözések értelme	89
A keresztyénség terjedése	91
A keresztyén élet	97
Az egyházfegyelem	102
Az istentisztelet	104
A szervezet	110

Krisztus a világtörténelemben.

Marx, a történelmi materializmus „felfedezője”, „a politikai, szellemi, szociális és kulturális életnek minden megnyilvánulását a gazdasági viszonyokra s azok fejlődésére vezeti vissza.” Ez azt jelenti, hogy az emberiség Istent, vallást, erkölcsöt, művészetet és tudományt a gyomráért talált ki és annak érdeke szerint fejleszt. E felfogásnak talán több igaz látszata volna, ha minden igehirdető csupán azért prédikálna, hogy gyomrát megtöltse; ha minden erkölcs csak annyi volna, mint a kereskedő nyájassága, mellyel vásárlóját megejti; ha minden művészet útmutató tábla volna a kéjházakhoz és minden tudomány végcélja a vendéglők étlapjának javítása volna; vagyis, ha a világtörténelem falánkok, részegesek és paráznák története volna. De a történelemre vetett egyetlen pillantás meggyőz arról, hogy vannak más törekvésű emberek is.

Egyiptom, Babilon, Hellász és Róma négy eszmét képvisel, mely négy eszme egy alapeszmére vezethető vissza s az emberi fejlődés céljára mutat. Egyiptomban művészet, tudomány, vallás, mely utóbbi kettő egyült, az örökkévalóság gondolatát hirdették. E gondo-

latot hirdelve épültek az ő-egyiptomi történet leg-hatalmasabb emlékei, a piramisok vagy faraó-sírok, egyetlen embernek, az építetőnek, örök dicsőségét hirdetni. Nos, gazdasági okokat szolgáltak-e a milliók, kiknek verejtéke e fényűző emlékeket építette? Ép oly kevéssé, mintahogy gazdasági szükség parancsolta az ó-kor hatalmas birodalmainak létrejöttét. Babilont egy ember dicsvágya építette s emelte a világ urává, hogy ez az egy hatalma tetőpontján elmondhassa: „Ez az a nagy Babilon, melyet én építettem királyi lakásul, hatalmam erejével és dicsőségem magasztalására!” * Később változnak a viszonyok, de nem a fejlődés iránya lesz más, csak a hatalom forrása tolódik el: az egyről a sokra. A görög államban önmagukat kormányzó polgárokat találunk. Tudomány, művészet, melyekre nem rak bilincset egyetlen zsarnok önkénye, kecses könnyűséggel emelkednek magasabbra, mint bárhol és bármikor azelőtt, hirdelve, hogy mire képes az ember, ha szabadon érvényesítheti tehetségeit. Egyiptom, Babilon története az uralkodók dicsőségét hirdeti; Hellász története az ember, még pedig a görög ember dicsőségét, ki minden más népet „barbárként” lenéz. Ezen túl már csak egy szükséges, hogy az ember dicsősége teljesen kibontakozzék: a kifejlődés szabadságát az egész emberiség számára kiterjeszteni és biztosítani. Ezt tette meg vas erővel a negyedik állam, a Biblia szerinti „vas”-hatalom s az az erő, amellyel birodalmakat megfékezett s polgárainak szabadságot biztosított: a „törvény” eszméje volt.

* Dán. 4, 27.

Ez a birodalom az utolsó birodalom, mert a tőle teremtett törvény uralkodik ma is, vas hatalommal fűzve össze az államokat az emberiség egyetlen nagy családjává. Igaz, hogy a római császár Istent illető tiszteletet kapott, de ez inkább szólt a birodalom képviselőjének. Az egyén dicsősége helyébe itt már az emberiségnek, mint egy egésznek dicsősége lép. Úgy látszik, hogy a világtörténelem befejezése az egész emberiségnek ugyanolyan közös, hatalmas összefogása lesz, mint volt a kiindulása, melyet akkor a bölcs és előrelátó isteni gondviselés megakasztott, hogy későbbre halasszon: „Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje és *szerezzünk magunknak nevet*, hogy el ne széledjünk az egész föld színén!”*

Az emberi fejlődés ez irányának megfelel a Biblia elbeszélése arról, hogy indult el az ember történelme küszöbéről. A kigyó ragyogó álmodot fest az ember szeme elé: „Olyanok lesztek, mint az Isten.” Az út e célhoz: engedetlenség Isten iránt. Bábel tornyának építésekor az ember égiszű tornyot akar építeni a saját dicsőségére. Az emberiség célja tehát: dicsőségével Istent érni el. Nemcsak a Biblia, hanem a világtörténelem lapjai is azt mutatják, hogy az ember nem elégszik meg a kedvező gazdasági viszonyok elnyerésével, hanem, mihelyt megszabadul a mindennapi kenyérért folytatott verejtékes munka gondjától, azonnal saját dicsősége építéséhez fog. Az új-kori birodalmakban is a gazdasági érdekek mellett még mindig fontos a nemzeti dicsőség

* I. Móz. 11, 4.

vitatása. Itt az uralkodó helyébe a nemzet lép, mutatva a fejlődés irányát, mely az emberiséget, mint egy egészet, akarja megdicsőíteni. Ennek a fejlődésnek a csúcspontján a Biblia jóslata szerint egy lángész fog állani, ki az emberiség egész gazdasági életének irányítását kezében tartja* (tehát valószínűleg gazdasági megváltó lesz), fontosabb lénykedése azonban az Isten káromlása és a saját imádtatása.** Ebben az egyéniségben, kit a Biblia Antikrisztusnak, vagy (magasabbal nem törődő, testi, gazdasági irányzatát tekintve) állatnak nevez, fogja az emberiség nagyvási hőbortja, az Istenrel való egyenlőség agyréme, tetőfokát elérni. Ehhez a célhoz az ember nem egy tőle magától előre kigondolt terv alapján törekszik, hanem önkéntelenül. Mintha egy láthatatlan sakkjátékos ülne az ember mögött, kinek kezében az ember csak sakkfigura, úgy-hogy ha az ember dicsősége a táblán marad, vagy kiütközik, az a láthatatlan játékos nyer vagy veszít ellenfelével szemben.

Van azonban a történelemnek egy másik fonala is, mely homlokegyenest ellenkező irányban fut. Minden korban, minden időben volt egy kis sereg, melyet az Irás maradéknak vagy magnak nevez, mely meg nem szűnt egy láthatatlan, élő, örökkévaló Isten dicsőségéről szólni, ki a világ igaz ura s ki hatalmával és jóságával úgy hordozza ezt a világot, hogy abban minden jó Tőle származik s minden dicsőség Őt illet meg. Ez a mag egy időben főleg egy kiválasztott népből, a zsidóból került ki, mely azonban azt maga sem

* Jel. 13, 17. — ** Jel. 13, 6. 13.

értette meg, hanem üldözte, sőt megsemmisíteni igyekezett. Mialatt az emberiség óriási része e világbeli gazdasági jólétét és azzal együtt saját dicsőségét építi s vaskényszerrel hajt lassankint mindenkit e cél szolgálatába: addig az említett mag egy másik világra vár, melyet Isten a mostani helyébe terem. Ez a mag a mostani világban kicsiny, megvetett, üldözött, mindig a megsemmisülés szélén álló marad; mint a Mózes csipkebokra, folyton ég, de meg nem semmisül. E folyton Istenre mutató kis sereg olyan, mint az Örökkévaló meg nem szűnő tiltakozása az ember dicsősége ellen, mint az Atyának szüntelen várása tőle eltávolodott tékozló fiára. Itt van a másik sakkjátékos.

A világtörténelemben évezredekken át külön szövődött az emberi dicsőség szövete s külön, elszigetelve maradt az a fonál, melyet *Isten dicsőségének folytonos kijelentése* képezett. Jött egy időpont azonban, melyben a kettő összetalálkozott, a fonál beleszövődött a már elkészült óriás vászonba, hogy azt egy ideig keresztülkaszul járja, aztán újra kilépjen belőle. A szövet és fonál találkozását így nevezzük: idők teljessége. Ekkor volt a fonál legdicsőbb, mert ekkor jelent meg az Isten egyszülött Fia, Jézus Krisztus. A fonálnak a szövetbe szövődése: az egyháztörténelem, melynek tárgya: az Isten dicsőségétől általjárt világ. Az egyháztörténelem vége: az új szövődéssel megfoltozott ó-posztó elszakad, az isteni és emberi elválik, hogy mindkettőnek természete nyilvánvalóvá legyen. Ezt a Biblia a „szakadásnak”^{*} nevezi. E szakadás után gyorsan fejlődik

* II. Tessz. 2, 3; I. Tim. 4, 1.

az emberiség az istentelenségben* a vég felé, melynek elközeledésekor kitűnik, hogy az emberi dicsőség alapja: hazugság. A világtörténelem sakkjárájáról az emberi dicsőség figurája kiütközik s a játszmát elveszti az űs-hazug, ki a világtörténelem hajnalán ezt mondotta: „Olyanok lesztek, mint az Isten!”

A világtörténelem tehát több, mint az embernek ételért, italért, testi kényért vívott gazdasági harca.** A világtörténelem eszmék, elvek csatája s tengelye, sarka az a pont, amelyben a két legellentétebb eszme: az isteni és emberi dicsőség összetalálkozik. Ez a pont a názáreti Jézus születése. A világtörténelemnek, e mindennél csodálatosabb takács-munkának, angyaloktól bámult sakkjátéknak, legfontosabb tárgya tehát:

KRISZTUS A VILÁGTÖRTÉNELEMBEN.

E tárggyal kapcsolatban két kérdés vetődik fel: 1) Mi készíté el az idők teljességét az emberi dicsőséget építő világban? 2) Milyen hatással volt a történelembe belépő Krisztus az ember fejlődésére?

1.

A Biblia szerint az emberiség bölcsője az egy igaz Isten ismeretének világosságában ringott, vagyis a

* II. Tim. 3, 1—5. — ** Marx, a történelmi materializmus megalapítója, maga elárulja, hogy a fenti megállapítás nem egészen őszinte, mert ő maga sem elégszik meg a gazdasági kérdések tárgyalásával, hanem átlép a vallás terére s leplezetlenül elárulja a keresztyének Istene iránt való ellenszenvét. Ezt az isten-ellenes jelleget hordja magán az egész marxista mozgalom.

történelem Istentől indult ki. Mennél jobban haladunk a történelemben a kezdet felé, annál többet találunk az ember hajdani kegyességéből; viszont a történelem tőlünk ismert része mindenütt az istenfélelem kevesbülését, az erkölcs romlását mutatja fel. Vallás és erkölcs egymással szoros viszonyban van; istentagadó nép egy idő múltán erkölcstelenné lesz; de épen az a tény, hogy az erkölcs tovább marad épségben mint a vallás, mutatja, hogy a vallás az erkölcs forrása, hogy épen az ember lelkiösmerete egy tisztább istenhít emléket hordja magában, mely az emberiség ősvallása volt. A történelem — az egyház történelét kivéve — az ősvallás és őserkölcs romlásának története. A *külső* egyház történelme pedig, mint látni fogjuk, a keresztyén vallás és erkölcs romlásának története.

Azt azonban nem tudjuk a történelem kutatásai-
ból megállapítani, hogy a szellem-Isten szellemi imá-
dása hogy változott át a természetnek, állatoknak,
csillagoknak, tűznek, víznek stb. imádásává. Ennek
magyarázatát Róm. 1, 18 skk. adják. Az ember nem
akarta a dicsőséget Istennek adni s azért elhagyta, el-
feledte Őt. Balgatag szive elsötétült. Méltatlan dolgo-
kat kezdett imádni, mintahogy az az ember, aki lelki-
ismerete elől fut, méltatlan testi mámornak adja magát,
hogy feledje Istent. Az emberiség története s az egyes
ember története ugyanaz. Az a hazugság, mely az
Istentől elvette dicsőségét, mint rákfene ette meg az
ember erkölcsét. Az Istenhez hűtlen ember hűtlen lett
embertársához, hűtlen önmagához; a vallásos hazug-
ság hazuggá, megbizhatatlanná tette egész lényét,
hizelgő szó alá rejteté gyűlöletét s végül teljesen meg-

bontá belső egyensúlyát, úgy, hogy erkölcstelen testi vágyainak a gyepelőt nyakukba hajítá, életmódja természetellenes, egészségtelen lett. Az önmagával meghasonlott, beteg, örök rettegésben élő ember, ki a mindenható, jóságos Istent gögösen hagyta volt el, félelmében homályos szellem-sugallatokra figyel, kísérteteket imád s esztelen babonába süllyed. Ez röviden az Isten nélkül élő ember története. A világtörténelem színpadán gyakran ismétlődött meg az ember e rettentő drámája. De ritka élességgel mutatja fel e fejlődés minden mozzanatát a görög nép története.

A görög nép, az emberiségnek bizonyos irányban legtehetségesebb népe, örökké mosolygó égbolt alatt, gazdag földön, a megélhetés gondjától szabadon, a legkedvezőbb természeti környezetben mutatta meg, hogy mire képes az ember a művészet és tudomány terén. Szobrai, építményei előtt csodálattal áll meg a jelen kor fia; költészeti, tudományos műveit iskoláiban tanítja s a műveltséget ismeretük nélkül el sem képzei; bölcselete megalapozta, táplálta s újjászülte későbbi korok bölcséletét. E nép találta fel az egyéni szabadság államformáját, a demokratikus köztársaságot. Vallását a természeti erők megszemélyesítéséből mythologiai vallássá fejlesztette, vagyis a természeti erőktől függetlenített isteneket jellemekké alakította és saját tulajdonságaival, erényeivel és bűneivel ruházta fel, szóval őket a maga képére teremtetten. (Folyton ismétlődő jelenség a vallások történetében.) A görög másként gondolkozott isteneiről, mint az indus. Könnyen élt, isteneiben hát barátait látta s nem vette túlkomolyan őket. Pajzán kedve, játszi képzelete tele

rakta őket emberi bűnökkel és gyöngeségekkel: hazugoknak, bosszúállóknak, házasságtörőknek képzelte őket. Ilyen vallásnak alá kellett ásnia az erkölcsöt. A régi görög történelem tele van még az erény nemes példáival, a költészet az erényt dicsőíti, a képzőművészet a nemest örökíti meg. De jön a *sophisták* kora: vallást, erényt kigúnyolnak, kételyt hintenek el, az igazság megtalálásáról lemondanak, a hazugság és csalás jogosultságát hirdetik. Ime, a hazug vallás gyümölcse: a vallásos hazugság megmérgezi az ember egész gondolkodását. S ahol a görög szellem nem is ugrik bele a kétségbeesett, mindent elvető kétely öngyilkosságába, onnan is eltűnnek a barátságos, nyájas istenek s az emberek egy homályos, éríhetetlen, sötét végzetben hisznek, az anagkéban, egy az isteneket is lenyűgöző törvény kényszerében. Így nehezedett Isten büntető uja az örökkévalóval játékot űző görög képzeletre. Ekkor komolyodik meg a görög szellem, a gyermekből férfi lesz, a játszi vallást a komoly önvizsgálatba merülő filozófia váltja fel és próbálja pótolni.

„Ismerd meg magadat!” kiáltja polgártársainak az Athén utcáin járó gyakorlati filozófus, *Sokrates*. Sokrates felfedezi, hogy a világon egy erkölcsi törvény uralkodik, mely feltűnik az ember egyik tehetségében, az „állandó” benne levő tükrében, a „logos”-ban is. Mi másra gondolt Sokrates, mint a lelkiismeretre, mely most az Isten büntető keze alatt, a nagy nemzeti szerencsétlenségek idejében s a belső összeomlás korában erősebben szólalt meg. Sokrates az ébredő lelkiismeret prófétája. Az ő Janus-arca: önvizsgáló és gyakorlati szelleme két tanítványa, Plato

és Aristoteles között oszlott meg. *Plato*, az álmodó filozófus, csak befelé fordul s az emberi lélek erejéből következtet az egyedüli valóságra, az eszmék örök honára, míg a látható világot csalóka látszatnak találja. *Aristoteles* kifelé, a természetbe néz s ott találja meg a változhatatlant. E két filozófus évszázadokon át egymással ellentétes két iskolának lett előhírnöke.

Sokan Krisztussal vetik össze Sokratest, de Sokrates még Keresztelő Jánosig sem jutott el, mert ha eljutott is az „ismerd meg magadat“ kötelezettségére, de ezt nem hirdette: „bánd meg bűneidet!“ *Plato*, ki filozófiája anyagát nem saját lelkivilágából merítette, hanem kívülről, hosszú utazásai alatt, különböző vallásokról szerzett megfigyeléseiből, két eredményre jutott el: 1) A látható világon kívül létezik egy eszmevilág, melynek az anyagi világ csak tökéletlen visszatükrözése. Az anyag istenellenes. Valódi léte csak az eszméknek van. 2) Az emberi lélek, mely az eszmék világából származik, elesése, az anyaggal való egyesülése által szakadt el onnan, de emlékeitől vonva, oda visszavágyik. *Plato* csak személytelen, elmosódó eszmékről beszélt, személyes Istent filozófiájában számba nem vett; az érzéki mivoltban látta az emberi lélek nyűgét s nem ennek helytelen szellemi irányzatában, az engedtlenségben; a megváltást az érzéki test elvételében látta s nem újjászületésben. *Plato* tehát e keletről származó tanokkal hamis útra terelte az igazságot kereső emberi szellemet. Sem Sokrates, sem *Plato* nem vitte közelebb az embert a kegyelem országának kapujához; a bűnbánat könnyeihez.

Plato tanítását többféleképpen értelmezték.

Epikurt az ragadta meg, hogy a világ az örök szép megvalósulása. Ő és követői, az epikureisták, csak élvezni akarták a világot. A *stoikusokat*, Zenot és társait, az örök, állandó eszme s a folyton változó világ ellentéte a testi kívánságokon való uralkodásra tanította. Az egyiket gondtalan, könnyelmű élvezés, a másikat büszke önelégültség jellemezte. Egy harmadik irány megveté mindkét iskolát s örök kételkedésben tetszelgett. Ezek voltak a *skeptikusok*.

A görög nép egymásután veszté el vallását, erkölcsét s mivel erkölcstelen nép törpe nép, lángeszeit is. Érzékiség és önelégült gőg a kétségbeesés előhírnökei, a görög tehát elveszté a filozófiát is, mint menedéket. Végre az erkölcs meglazulását követő véres önző polgárháborúban elveszté szabadságát. Elszegényedve, kifosztva, megüresedve kapkodott valami új, szabadító tan után s Plato hamis irányában tovább haladva, az *új-platonismusban* fantasztikus keleti tanokat, varázslást, kísértethitét fogadott be. Míg Epikur követői durva materialismusba süllyednek, a büszke stoikusok a pantheismus filozófiájában emberistenítést vallanak s magukat az Istennel helyezik egy sorba, míg mások a kétely vas karmai között vergődnek; addig Plato új követői szertelen babonába süllyednek. A hajdan szabad, dicső görög nép az állati kék, emberi gőg, ördögi befolyások hármass bilincseiben silylődik, vagy a kétségbeesés örvénye előtt áll. Ez volt az idők teljessége, melyben a megváltó új tan, a Megfeszítetttről szóló örömmüzenet, felhangozhatott.

A fejlődésnek erre az eredményére nemcsak a görög nép jutott el, hanem az egész akkor ismert föld

kereksége, melyet Nagy Sándor hadjáratai egy birodalomba forrasztottak s a görög műveltséggel átíttattak. Nagy Sándor művét azonban egy másik nagyhatalom fejezte be.

Mig Görögország derűs égboltja alatt, áldott földön az öröm és szép hazája keletkezett, hol az emberek így köszönték egymást: „Örülj!” (Chaire!) s hol az istenek is az öröm és szép barátai voltak, nyugaton a Tiberis partján egy kemény, harcias nép harcias, államalkotó isteneket teremtett magának. A római népbe a törvény tiszteletét oltá Isten s a törvény lőn az a vashatalom, mellyel a római nép a föld kerekiségének népeit egy birodalomba kényszerítette. Az elernyedtt görögtől a római vette át a világ uralmát. De a kemény Sámson Delila karja közé került. A győztes hőst megrészegíté a legyőzött édes itala: a görög műveltség. A gazdagságtól különben is elpuhitott római a görög műveltséggel együtt a görög istentagadást is befogadta. A művelt rómaiak egéről is letűntek az erkölcsöt őriző istenek, a jók egymás szemébe nevettek s a római, nem ismervén magánál nagyobbat, vagy az embert istenítő stoicismust, vagy a tudást is saját tetszése alá hajtó eklekticismust választá filozófiájául. Gögje azonban már csak hazug öntetszelgés. Az elpuhult római eldobja szabadságát és császárt ültet maga fölé. A művészet és tudomány nyelve a hizelgés lesz. S a világ ura, az élvezetekben elfásuló, gazdagságát megunó római, élete legszebb befejezését a kin nélküli öngyilkosságban látja. Micsoda gyávaság! Milyen büntetése az Isten fölé emelkedő gögnek! Ebben az elaggott, halni kész világban jelent meg az Élet; a

testi és szellemi rabszolgáknak a szabadság Királya. Ez volt az idők teljessége.

Gazdagság és nyomor, urhatnám-kényelem és rabszolga-sors, istentagadás és vakhit, hizelgés és vérengző kegyetlenség a maga kiáltó ellentéteivel soha azelőtt nem töltötte be annyi kétségbeeséssel a világot, mint ekkor. A régi világ összeroskadóban volt, egy új világ volt születőben, de e születéshez új erő kellett. Az emberiség egy része úgy nézett e jövővel szembe, mint egy összeforrasztott egész. A római birodalom népeit egy műveltség egyesítette; görögül mindenütt értettek s a birodalmat utak hálózta be, melyeken az evangélium hírnökei mindenhová eljutottak. Az óvilág készen állt az új világot teremtő erő befogadására. S ebben az idők teljességében megérkezett az új erő.

Voltak azonban a római birodalmon kívül népek, melyeknek művelődése nem érte el ugyanezt a fokot s melyek nem vettek részt ez előkészületekben. Ezekre nézve egyelőre nem jött el még az idők teljessége. De egy közülök, India, nagy hatással volt úgy az összeroskadó régi, mint az új világra.

Amíg Görögország és Itália természettől egyenletesen megáldott földén egy a földi léttel megelégedő s túlvilággal, megváltással egyelőre nem törődő vallás fejlődött, addig Indiában, hol rendkívüli áldást és rendkívüli nyomort a természet felváltva oszt, a vallásos képzelet erősen foglalkozott a túlvilággal s a halál előtti és utáni életet lélekvándorlásban gondolta el, melyből az embernek meg kell váltatnia. Ebben a vallásban erősen kidomborodott az ősvallás egy igaz emléke: a Megváltó várása. De az indus vallás szintén költött

vallás volt, mely az igazságot szem elől veszíté s így el kellett jönnie a kiábrándulásnak. Mint Görögországban, itt is a filozófia lépett a vallás helyébe: a buddhismus, mely föntartá a lélekvándorlás tanát, de a Megváltó személyiségét eltörölve, a megváltást anyagi értelemben, a testtől való megszabadulásban s önsanyargatásban látta.* A buddhismus öngyilkos bölcselete két végzetes hazugságot rejt magában: 1. hogy a szenvedés oka az anyag, mely nem létezik s azért gyötör, mert pusztá csalódás; 2. hogy a bűn létrehozói nem mi vagyunk. E filozófia gyökere tehát a bűnbánat hiánya, a megalázkodni nem akaró gőg. Az ember inkább gyöttri testét, inkább megvonja magától a föld örömeit, csak hogy ezi a szót ne kelljen kiejtenie: Vétkeztem, bűnöm miatt sújt az Isten haragja! A platonikus görög, a stoikus római s a buddhista indus itt összetalálkozik. De a buddhismust ugyanaz a sors várta, mint a platonismust. Esztelen babonába süllyedt. Később a perzsa szellem-hittel párosulva a gnosticizmusban az evangélium vetélytársaként kopogtatott s kért bebocsáttatást az emberi művelődés új épületébe.

Amíg az emberiség óriási többségében így készült egyfelől az üres, szomjazó szív az evangélium örömitalának befogadására, másfelől az emberi gőg méregitala a szomjazók újabb megcsalására, addig a sötét világ egy kicsiny zúgában, egy megvetett, kicsiny népben meg nem szűnő fényvel ragyogott az eredeti, tiszta,

* Ugyanaz az alásesés, mint mikor valaki a személyes Isten helyett a tüzet kezdi imádni.

mindig újra kijelentett s a sokasodó ígéretek mindig dicsőbb fényében ragyogó isten-hit. Bár az idők teljességében az evangélium úgy kelt föl, mint éj sötétéből a nap, mint valami új, mindenestül égi ajándék, minek eredete az emberi fejlődésben nem kereshető, de előre vetett sugarai, mint a nappalt megelőző szürkület, vagy mint az éjjel csillagai, bevilágították a kiválasztott mag történetét a teremtéstől fogva. Mi célja volt ennek az előkészítő világosságnak? Kettő: 1. a kiválasztott mag által, melynek az *ígéret* adatott, az összeköttetést tartani meg Isten és az Őt elfelejtő emberiség között; 2. a kiválasztott földi nép, a zsidók, történetében megmutatni, hogy azt az embert, aki az isteni világosságban nem ingyenvaló, meg nem érdemelt ígéretet lát, hanem *törvényt*, melyet saját dicsőségére neki kell betöltenie, az égi világosság még jobban megkeményíti, bűnét még bűnösebbé teszi. Mert a Krisztust a választott nép feszítette meg, az isteni kijelentés elnyerője. A zsidó népnek az a része, mely legjobban buzgólkodott a törvény mellett, a *farizeusok*, kitalálták a törvény betöltésének azt a külső módját, mely mellett a szív belső romlottsága megmaradhat. Így a farizeusok olyan igazságosságot értek el, mely az Isten Fiát nyugodt lelkiismerettel megfeszíté.

A görög a *szép* ember dicsőségét tárta a világtörténelem szemlélői elé, a római az *erős* emberét, a zsidó az *igazságosét*. Az az időpont, melyben a dicsőség mindháromtól elvétetett, volt az idők teljessége. Ekkor jelent meg az embernek Fia, látszólag utálatos, kintól tépett, ki elől elrejtjük orcánkat; látszólag gyöngye, kin a gyilkosoknak és a halálnak

hatalma van; látszólag igazságtalan, mert a bűnek
átkát hordozó; de valósággal isteni szeretet fényében
ragyogó, legszebb az ember fiai között; valósággal a
Júda oroszlánja, ki erősb volt a halálnál s legyőzte a
keresztyénséget kipusztítani akaró római császárok
hatalmát; valósággal az egyedül igazságos, mert rajta
kívül a törvényt más nem töltötte be s álnokság nem
találtatott szájában.

2.

Arra a kérdésre, hogy e ragyogó, dicső fonál,
átszöve az emberiség történetét, milyenné tette azt a
szövetet, melyet eddig a görög, római és zsidó szövegek
látszat-dicsőségből a megszégyenítő pusztulásnak, az
egyháztörténelem lapjai adnak feleletet. Vegyük kezünk-
be ezt a szövetet s próbáljuk meg különválasztani
benné az isteni szépség, erő és igazságosság fonálát,
hogy némi fogalmunk legyen arról a dicsőségről, mely-
ben az isteni takács-mester szövete akkor fog ra-
gyogni, amikor az egész emberiségre elérkezik az idők
teljessége, sőt amikor a „Krisztus a világtörténelem-
ben“ jelszó helyet ad egy másik jelszónak: „Isten
minden mindenekben!“

Az apostoli egyház.

A keresztyénség nem tan, hanem élet. Ebből következik, hogy a tanok hirdetése nem egy a keresztyénség terjesztésével, és senki keresztyénségének fokmérője nem lehet csak az, amit tanít.

Az ó-testamentum nem tanrendszer, hanem történet, vagyis élet. Azt beszéli el, hogy Isten hogy készítette elő legfőbb kijelentését, melyet új-testamentumnak nevezünk. Ez az előkészítés az emberiség, de kiváltképp a zsidó nép neveléséből állott, tehát élet volt és nem tan. Az első fejezetben láttuk, hogy a népek történetét Isten úgy vezette, hogy kiábránduljanak a jelenvaló világból s felébredjen bennük a sóvárgás isteni segítség után. E vágy fölérésevel jött el az idők teljessége. A népek nevelése főleg úgy történt, hogy Isten magukra hagyta őket, hogy tehetségeiket szabadon kifejtsék és aztán kudarcot vallanak velők.

Volt azonban az emberiségnek egy kicsiny része, melyet állandóan isteni kijelentés, isteni ígéretek vezettek az eljövendő szabadítás felé, mely tehát nem volt magára hagyva. Ez a nép, melyet az Isten a világból minduntalan magához vont, a zsidó volt. A zsidó ősatyák nem élvezték koruk civilizációját és kulturáját, hanem vándorokként járták be a földet, az Istentől megígért új világot várva. Mózes jelképes törvényt ad s egy prófétának, egy új kijelentés közlőjének eljövételét hirdeti, jelezve, hogy az ő kijelentése nem a végleges. Az ígért föld nem ad megnyugvást, a zsidó

király nem hoz végleges békét, hanem a próféták hosszú sora hirdeti az engedetlen népnek Isten ítéletét, de a megtérőnek Isten bocsánatát s egy új király, a Messiás alatt, a szivekbe irt új törvénnyel új ország felállítását, mely a békességet az egész földön megvalósítja. Egy súlyos ítélet, a nép fogságba hurcolása megszünteti a prófétai jövendölést s egy félévezred adatik a zsidó népnek, hogy a múlt csodálatos tapasztalatait és Isten ígéreteit lelkében feldolgozza. Az eredmény azonban az, hogy a nép nagy része megkeményedik. A *szaddúceusok* lemondanak az ígéretekről s Mózes törvényét elismerik ugyan, mint kegyes hagyományt, de csak annyira ragaszkodnak hozzá, amennyiben az nem zavarja őket a görög kultúra és civilizáció, szóval a világ élvezésében. A nép második része, az *esszéneusok* pedig egyenesen félreteszik a kijelentett vallást és új kijelentést, helyesebben emberi gondolatokat, idegen tanokat követnek s testsanyargatásban és cerimóniákban keresik üdvösségüket. A *zélóták* azt hiszik, hogy az ígéreték megtérés nélkül is érvényesek és vakmerő istenkisértéssel, a rómaiak ellen való lázadásokkal hívják ki az ég segítségét, de rettentően csalódnak. A *farizeusok* látszólag legjobban ragaszkodnak az isteni hagyományhoz, a kijelentéshez, de az élő Istentől mind jobban eltávolodván, a tanítást, az írott betűt imádják, a betűt igyekeznek körmönfont szörszálhasogatással betölteni. A nép nagy tömege tompultan fárad bele az élet mindennapos küzdelmébe. S Isten irgalmából csak egy kicsiny *maradék*, a magvárja, csapás és szenvedés között kitartva, Isten ígére-

teinek betöltését.* Mikor e pártok kialakulnak s mindenkinek törekvése nyilvánvalóvá lesz, érkezik el az idők teljessége, az új kijelentés órája, melynek fényében kitűnik, hogy az ember képtelen a rábizott isteni hagyományt tisztán megőrizni, keze között az beszenyenyződött vagy elveszett, úgyhogy az embertől a dicsőség e ponton is elvétetett.

Az új kijelentés lényege megint csak nem tan, hanem isteni, új élet. Nem új tan vonja magára figyelmünket, hanem egy személy, kiben magát Istent láttuk és tapintottuk. Abba, aki Őt megérintette, első sorban nem új gondolatok, hanem új életerők áramlottak. Az új kijelentés csúcspontja a keresztről szóló beszéd, melynek esztelensége minden emberi bölcseséget csúffá tesz. Az az iskola, melybe az új kijelentés hirdetői, az apostolok jártak (az első lelkész- vagy prédikátor-képző iskola) az élet iskolája volt. Jézus nem úgy tanította őket, mint egy görög bölcs, vagy egy rabbi, vagy egy modern teológiai professzor, árnyékos fasor útjain, vagy kényelmes tanterem székein, hanem végig harcolta előttük egy szellemi forradalmárnak és átszenvedte egy áldozatnak az életét. Maguk a tanítványok sem voltak az eseményeknek tétlen szemlélői, hanem követték Őt a munkába, a lemondásba, az egyedülhagyatásba. Pétert nem szóbeli tanítás, hanem az élet, a tettek szemlélése győzte meg arról, hogy Jézus az Istennek Fia.

* L. e. fejlődés részletesebb vázolását a „Zsidók Története” c. tanulmányban.

Mikor a betegek gyógyulni, a halottakat föltámadni, a bűnösöket békéhez jutni, a rettegőket bizni látta, akkor felkiáltott: „Te vagy az élő Istennek Fia!” Jézus nem dogmatikai fejtegetésekkel s predikációkban mutatta ki, hogy a farizeusok önbizalma és gőgjén csapódáson alapszik, vagy épen képmutatás, hanem elvette tőlük legfőbb támaszukat, a törvény betűjét és szemök láttára törte meg a szombatot. Ennek a tettekkel való tanításnak a koronája az volt, hogy az Úr kínban és gyalázatban meghalt a keresztfán s eltemetett, de feltámadott, mert az Életet nem tarthatta fogva a halál.

A mennybemenő Jézus elküldé tanítványait minden néphez. Ha az Úrnak Máté 28, 19.20-ban foglalt missziói parancsát vizsgáljuk, észrevesszük, hogy a tanítás és a kereszttelés alárendelt szerepet játszanak benne s hogy a hangsúly ezeken a szavakon van: „Tegyetek tanítványokká . . .” Tanítvánnyá tenni pedig annyi, mint iskolába beírni, ami a tanításnak csak kiállításba helyezése vagy elkezdése, az akarat műve, nem az értelemé: elhatározás, tett, élet és nem tanítételek megtanulása. A beiratkozás: a bűnbánat könnyei között a Golgota keresztfjére örvendő feltekintő hű engedelmessége, vagyis a megtérés. Az apostolok bejárták a világot és úgy tették tanítványokká a népeket, hogy megtérésre hívták őket.

Amikor az olajfák hegyén álló tanítványok a mennybe menő Jézus után tekintettek, hasonlítottak a gőzmozdonyhoz, mely helyes váltoállítással a cél felé fordult már, de még hiányzik belőle az erő, mely

helyes irányban megindíthatná. Pünkösdi napján ez az erő szállott beléjük. Szívük táblájára, melyet a Mester földi vándorlása alatt tele irt volt, ez a Szellem ütötte rá az isteni hitelesség pecsétjét. Mindent betöltő ereje mámorosokká tette őket. Megoldotta a nyelveket, melyek Babel óta nem tudtak az egység nyelvén szólani s minden nemzet fia a maga nyelvén hallá hirdetni az Isten felséges dolgait. Péter szavában fűrészként melszé a nemrég „Feszítsd meg!”-et kiáltók szívét s ezeket térített meg. A megtérők szívét szeretettel töltötte meg, mely feledteté velők az Istenért szenvedett vesszőzés és méltatlan gyalázás kínjait s megoldotta a pénzszereket láncait is, úgyhogy a gazdagok a szegényekkel megoszták vagyonukat.* A gyöngék erősekké lettek, a félénk szivűek bátrakká, az ingadozók szilárdakká; üldözés, fogság, sőt halál nem fordíthatták el a tekintetet Arról, akit István vértanu halála pillanatában az ég megnyílt kapuján át látott. Jelek és csodák történtek, annyira, hogy meggyógyultak, akikre Péternek csak árnyéka is esett. De ugyanaz a Szellem ítélet ereje is volt. A hamis Anániászt és Szafirát megölte, az igazság ellen szóló páfuszi Elimást megvakította, a filippii tömlőc ajtait megnyitotta. A tudós fölényesen mosolyog e csodákon, de épen az ilyen gyermeki hitet megvető tudás űzte ki az egyházból a pünkösdi Szellemet.

„Hej, ma már letűnt az apostolok kora!” sóhajtja

* Az első keresztyének kommunizmusáról lásd a „*Milyenek voltak az első keresztyének?*” című füzetet.

tettetett sajnálkozással a modern keresztyének másik fajtája, a kényelmes. Míg egyfelől hitetlenül utasítja el annak lehetőségét, hogy a pünkösdi Szellem ereje ma is így hathat, másfelől babonás tisztelettel félistenekként dicsőíti az apostolokat, kik az elmondottakra képesek voltak. Az apostoloknak ez a felmagasztalása biblia- és valóság-ellenes. Az apostolok nem voltak félistenek, hanem gyöngé, gyarló emberek. De a hitelenség szívesen lesz babonás, hogy a hitet kikerülje. Hiszen azt a Pétert, ki az ezrekre menő sokaságot gyilkosnak meri nevezni, mert Jézust megfeszítették, csak hetek választják el attól a Pétertől, ki az Urat megtagadta. Pál dühtől lihegve megy Damaszkusba, hogy a keresztyéneket bebörtönözze s néhány nap múlva halált megvetve hirdeti a damaszkusi zsinagógában a Megfeszítettet. Ily rövid idő alatt csak égi erő teheti a gyávát oroszlánná, az üldözött hitvallóvá. Az apostolok ereje Istené volt és nem az apostoloké. A Pál testéről elvitt keszkenő meggyógyítja a beteget, őt azonban nem hagyja el a kór, bár háromszor könyörög miatta. Az az apostol, aki többet dolgozott, mint a többi együtt, gyengeségeiben gyönyörködik, mert e gyengeségek mindenkinek hirdetik, hogy az erő nem övé, hanem Uráé. Ugyanaz az Isten, aki Péter előtt a börtönt megnyitja, Istvánt és Jakabot megölni hagyja, hogy ne az emberek érdemét csodáljuk, hanem a könyörülő Istent.

A babonás hitelenségnél következetesebbnek látszik a nyílt hitelenség, mely az apostoli kor természeti csodáit hitregéknek mondja, a belső jellemcsodákat

pedig rendes lelki fejlődésként magyarázza emberi rúgókkal, önző indokokkal. Hogy Jézus élete s az evangéliumok keletkezése közt eltelt néhány évtized alatt — mert az újabb megállapítások szerint az evangéliumok keletkezését későbbre helyezni nem lehet — egy természetesen leélt élet hogy ölthette magára annyira a csodásnak a jellegét, hogy egy egész mondakör alakuljon ki róla, annak megoldását az illető tudósok lélektani ismereteire bizhathatjuk. Azonban a szeretet belső jellemcsodáit mindennapi indító okokkal magyarázni s az önzetlenség diadalát önzésre vezetni vissza csak önző szellem képes. De hát ha a régiek a maguk képére teremték isteneiket, csoda-e, ha a modern theologusok maguk képére formálják az apostolokat?!

Az ilyen tudósoknak nincs szemük azoknak a belső jellemcsodáknak meglátására sem, melyeket az apostoli kor felmutat. Előttünk áll a fogoly Pál, ki szívesen megy meghalni Mesteréért s Felix, aki rettegvé hallgatja Pál ajkáról az elkövetkező ítéletet, közben arról gondolkodva, hogy csikarhatna ki pénzt a fogolytól. S eszünkbe jut az igazság királya, ki halálba készül menni az igazságért és Pilátus, a bíró, ki kezét mosva szól: „Micsoda az igazság?!” Előttünk áll a gyilkosaiért imádkozó István vértanu, kire elvakult dühvel vetik azok a halálthozó köveket. S eszünkbe jut a kereszt, amelyen Valaki ugyanigy imádkozott. Ezek az ellentétek belső csodákra mutatnak, a jellem csodáira. Az ilyen csodákat nem találhatja ki naiv gyermeki képzelem s mellettük csak a felületes, az igazsággal nem törődő haladhat el közönnyel. Az őszinte s a

mélyebben járó megoldja saruját az apostoli egyház láttára, mert itt csipkebokorból Isten szól hozzá. Az az Isten, aki az apostoli kort nem azért teremté, hogy úgy tegyünk vele, mint a pogányok hitregéikkel: mesének használjuk, mint egy visszahozhatatlan s elérhetetlen aranykort. Az az Isten szól e csodákból, aki ma is ugyanaz, mint aki az apostolok idejében volt. Mert nem Ő változott meg azóta, hanem az egyház, mely nem akar többé csipkebokor lenni, hanem egész világtól ünnepeelt pálma s melynek nagyralátása, megvettétéstől való félelme akadályozza meg Isten csodatevő karját. Mert Isten csak csipkebokorból szól, mivel szolgáinak dicsősége ép úgy kizárja az Ő dicsőségét, mint a világ dicsősége.

Az apostoli egyház tehát felelet az isteni segítség után epedő világ sóvárgására: térj meg és könyörülök rajtad; tégy le dicsőségedről s neked adom az én dicsőségemet!

Ebből a segítsézből azonban az apostoli kor csak mutató volt, ígérete a teljes segítségnek akkorra, amikor elérkezik a második „idők teljessége“, Jézus második visszajövetelének órája. Az apostoli kor a várakozás kora volt, az apostoli egyház mindenek előtt a reménység egyháza. Az első palesztinai egyházat modern theológusaink gúnyosan ebionitának* nevezik.

* *Ebjón* zsidóul *szegényt* jelent. Később egy szektának valószínűleg gúnyneve, mely szektát a zsidó hagyományokhoz hű, de Jézust Messiásnak elismerő, többnyire szegény, együgyű, megvetett emberek alkottak.

mélyebben járó megoldja saruját az apostoli egyház láttára, mert itt csipkebokorból Isten szól hozzá. Az az Isten, aki az apostoli kort nem azért teremté, hogy úgy tegyünk vele, mint a pogányok hitregéikkel: mesének használjuk, mint egy visszahozhatatlan s elérhetetlen aranykort. Az az Isten szól e csodákból, aki ma is ugyanaz, mint aki az apostolok idejében volt. Mert nem Ő változott meg azóta, hanem az egyház, mely nem akar többé csipkebokor lenni, hanem egész világtól ünnepeelt pálma s melynek nagyralátása, megvettétéstől való félelme akadályozza meg Isten csodatevő karját. Mert Isten csak csipkebokorból szól, mivel szolgáinak dicsősége ép úgy kizárja az Ő dicsőségét, mint a világ dicsősége.

Az apostoli egyház tehát felelet az isteni segítség után epedő világ sóvárgására: térj meg és könyörülök rajtad; tégy le dicsőségedről s neked adom az én dicsőségemet!

Ebből a segítsézből azonban az apostoli kor csak mutató volt, ígérete a teljes segítségnek akkorra, amikor elérkezik a második „idők teljessége“, Jézus második visszajövetelének órája. Az apostoli kor a várakozás kora volt, az apostoli egyház mindenek előtt a reménység egyháza. Az első palesztinai egyházat modern teológusaink gúnyosan ebionitának* nevezik.

* *Ebjon* zsidóul szegényt jelent. Később egy szektának valószínűleg gúnyneve, mely szektát a zsidó hagyományokhoz hű, de Jézust Messiásnak elismerő, többnyire szegény, együgyű, megvetett emberek alkottak.

Ha e név a pogány keresztyének* iránt ellenséges szűk látókörű zsidó szektát jelent, mint később, akkor az illető theológusok képzelő ereje az egyetlen bizonyíték arra, hogy az első apostolok egyháza e nevet megérdemelte. De ha nem a későbbi egyháztörténeti jelentést, hanem a szó eredeti jelentését nézzük, akkor helyben hagyhatjuk. A főleg *Pétertől* vezetett palesztinai egyház azoknak a szegényeknek egyháza volt, akiket az Úr boldogoknak mondott, mert egy nagy gazdagság biztos reménységét nyerték el. Vesszőzést, tömlöcöt, halált viseltek el, vagyonukról önként lemondtak a Krisztus földön felállítandó országáért. Az említett theológusok zsidós vonásnak mondják a Messiás várását, mi által az apostoli egyháznak ez az első, palesztinai alakja nagyon hasonló maradt a Jézusban nem hívő s Messiást váró zsidósághoz. De az apostoli egyház Messiás-várása más volt, mint a hitetlen zsidóké. Mert az apostoli keresztyének tudták, hogy kit várnak vissza, de a hitetlen zsidókat egyik csaló a másik után vezette félre. A hitetlen zsidókon vádként ült a megfeszített Igazságosnak vére, az apostoli egyház a Bárány vére által megtisztított lelkiösmerettel nézett a gyorsan visszatérő Jézus elé.

Jézus azonban nemcsak várakozásra szólította fel a menyasszonyt, az egyházat, hanem arra is, hogy felékesítse magát. Ez a felékesülés vagy a Vőlegény fogadására való felkészülés abban áll, hogy a meny-

* Pogány keresztyének a nem zsidó származású keresztyének.

asszony, különösen a tűrő szenvedésben Vőlegényéhez lesz hasonlónak, de nem a maga erején, hanem Isten szellemének ereje által pusztán a Fiu dicsőségének szemlélése révén, mely szemlélet közben átváltozik dicsőségről dicsőségre az Ő hasonlatosságára. A menyasszony elkészülésének útja tehát Krisztus szemlélése vagyis megismerése. Az egyháztörténelem arról tudósít, hogy a menyasszony a különböző korokban mennyire ismerte meg Vőlegényét és mennyire lett hozzá hasonlónak. Az egyháztörténelem tehát főleg a következőket vizsgálja: 1. mit tanít az egyház? 2. hogyan valósítja meg e tanítást, különösen a szenvedések között?

Jézus megígérte övéinek, hogy az eltávozása után küldendő Vigasztaló el fogja vezetni őket minden igazságra. Az első, jeruzsálemi gyülekezet nem bírta még a teljes igazságot. Visszavárta Jézust, de mivel Jézus csak a teljes igazság birtokában levő menyasszonyhoz akart visszatérni, az egyházra a visszatérésben való reménykedés mellett egy új feladat hárult: hit által behatolni a teljes igazság birodalmába. Így lett a reménység egyháza a *hit egyháza* is. A reménység tanítója, Péter mellé a hit apostolának, *Pálnak* kellett lépnie. Mig Péter előre tekint a fénylő jövőbe, Pál hátratekint a sötét múltba s ráveti minden emberire a hit világosságát, hogy minden ember hazug legyen, csak az Isten igaz. Amikor a menyasszony ezt az élet minden terén felismeri, készen van Vőlegénye fogadására. A menyasszony ékessége abban áll, hogy mindent szemétnak ítél Krisztusért. Nem volt elég, hogy Pál

meglássa ezt: az egész egyháznak, vagyis az összes választottaknak meg kell látniok. Az egyháznak a feladata: nem kifutni a világból, hanem a világban élve, a bibliai, gyermeki hit lámpájával a világ minden dolgát megvilágítani és haszontalanságát kimutatni. Ez történik az egyháztörténelem folyamán. Az isteni kijelentés ragyogó, fényes szála szemünk előtt bele fog szövődni az emberi művelődés, tudomány, művészet, államélet, kenyérkereset minden ágába; a keresztyének kísértésbe fognak jönni, hogy ezt az isteni fonált saját értelmük és kezük alkotásaival szöjjék össze; de a végén mindenről, amit az ember alkotott, ki fog derülni, hogy méltatlan arra, hogy az isteni fonállal egy szövetbe szövessék s ekkor az emberit, mint szemetet, elveti a gyülekezet; az isteni szál kiválik az évezredek át szőtt emberi szövetből, de többé nem magányos szálként mint amilyen akkor volt, amikor Jézusban a földön megjelent, hanem dicső szövetként, melybe mindazok beleolvadtak, akik vágyódásukat, hajlamaikat, tehetségeiket nem haszontalan földi dolgokra vesztegették, hanem a kegyelem által égi, örökévaló dolgoknak szentelték. Így lesz az egyháztörténelem e világban lejátszódó és mégsem e világból való történelemmé.

Míg Péter a reménységnek útján indította el az egyházat, addig Pál a hitnek most vázolt útján. Pál a világba tekint és leomolni látja a válaszfalakat, melyeket ember emelt ember és ember közé. Egy új válaszfal emelkedik föl, melyet Isten helyez hívő és hitetlen közé. Ez a válaszfal nem országhatár, mely szemmel

látható, nem egy felekezeti határa, hanem belső, testi ember előtt láthatatlan, de annál mélységesebb örvény, mely az embereket törekvéseik szerint választja ketté. A zsidók és pogányok közötti válaszfal eltűnik és zsidót zsidótól, pogányt pogánytól választja el a hit. A választott földi nép helyébe lép egy minden nemzetből kihívott egyház és e nagy változásnak jelképezésére az Apostolok Cselekedetei leírja az evangélium diadalútját Jeruzsálemből Rómába, az ó-testamentumi választott nép fővárosából a minden népek fővárosába.

Az emberiség multját teljesen áthuzó s minden hagyományossal szakító isteni kegyelem és szellem újsága oly erős fény volt, mely nemcsak Pált verte le a damaszkusi úton jelképesen lábáról, hanem a törvény tiszteletreméltó ereklyéjéhez ragaszkodó, buzgó, de szűk látókörű zsidó keresztyének szemét is sokáig bántotta. Ezekhez járultak a becsűszolt hamis testvérek, kik az emberi gőghöz ragaszkodva, a törvényt az üdvösség eszközeül akarták megtartani s a körülmetélést a pogányokra is rákényszeríteni. Végre ott voltak a Messiásukat megfeszítő, nyíltan is hitetlen zsidók. Pál nehéz harcot vívott a képmutatókkal és hitellessel; a gyengéket azonban inkább kimélni igyekezett. A harcot legélesebben a galatákhöz írott levél tükrözi vissza. A Krisztus keresztyét gyűlölő zsidók legfőbb bálványukat, nemzeti büszkeségüket féltették Páltól: a cselekedeteket dicsérő törvényt, mely által ők, mint igazságos nép, a többi népek fölé emelkedtek. S így történt, hogy ugyanazok, akik Jézust, s szombat megtartása s az emberi kézzel épült templom

gyalázása címén megfeszítették, most a Pál élete ellen törték. Az apostolt három missziói útján mindenütt ezek az ellenségek környezték. Rómába pedig foglyul vitetelt el, mint az ármánykodó zsidók áldozata. Sokan ezt a harcot úgy tüntetik fel, mintha az egyházon belül folyt volna le egy állítólagos Péter-Jakab-párt és Pál pártja között. Valósággal e harcot az egyház vivta a hitetlen zsidósággal. Az egyházban levő ellentétek nem voltak gyógyíthatatlanok s noha Pál megfeddte Péter újabb állhatatlanságát és képmutatását, a közöttük levő harc sohasem volt a gyűlölet harca. Péter, mikor Páltól elhomályosítva, mind jobban eltűnt az események középpontjából, alázatosan mutatott rá Pálra, aki, ha nehezen érthető dolgokat szól is, de Isten bölcsesége által szólja (II. Pét. 3, 15. 16).

Ne feledjük, hogy Péter nemcsak reményt hirdetett, hanem hitet is, bár ránk maradt két levelének főtárgya a reménység. Pál nemcsak hitet hirdetett, hanem reményt is, bár gondolatai legtöbbször a hit körül forogtak. Az apostoli egyház felkészülése első korszakában a reményre tette a hangsúlyt, a másodikban a hitre. Jött egy harmadik korszak, melyben az apostoli kort egy elalvó, elhidegülő egyház közepette lassankint csak egy megmaradó apostol képviselte: *János*. Ez az utolsó apostol a szeretetre tette a hangsúlyt. Pál leszámolt már a múlttal, az első szeretet elfogyása mintegy a messzeségbe tolja a jövőt, mely Péter előtt még oly közelinek látszott: János a jelenbe néz, a most megoldandó feladatra s intő, epedő szemében úgy tűnik fel az egyház, mint a *szeretet egyháza*.

Az apostoli korban a reménység, hit és szeretet jor
korszakát nem úgy kell felfognunk, hogy az első kor- ne
szakban a reménység erénye, a másodikban a hit, a b
harmadikban a szeretet valósult volna meg, mert az al
istenti élet nem egyoldalú s azonnal teljes dicsőségében k
költözött be az egyházba, hanem a három korszakot k
csak a megismerésben és ott is általánosságban külön-
bőztethetjük meg.

János a történelem s a Jelenések könyvének tanu-
sága szerint Pál munkájába állott s a kisázsiai gyüle-
kezetek élén, Efézusban fejezte be életét. A hagyó-
mány szerint, melyre Jézus jövendölése is utalni látszik,
késő öreg kort ért el. Mikor már olyan vén volt, hogy
járni sem tudott, hordszéken vitette magát a gyüleke-
zetbe s ott szüntelen erre intette a keresztyéneket:
„Fiacskáim, szeressétek egymást!” Hogy azonban e
szereket nem az aggság elgyöngülése volt, arra két
másik elbeszélés vet világot, melyeknek hitelességét
ellenőrizni nem tudjuk. Alexandriai Kelemen mondja
el, hogy János apostoli útjain különösen megszeretett
egy nagy tehetségű ifjút és azt a gyülekezet vénei-
nek figyelmébe ajánlotta. Később ugyanarra a helyre
érkezett és kérdezősködött az ifjú felől. Hallotta, hogy
egy rablóbanda vezére lett. Az apostol azonnal lóra
ül, élete veszélyeztetésével utána megy s a szerete-
tének ellenállni nem tudó ifjút visszaviszi a gyüleke-
zetbe. — Más alkalommal fürdőbe megy tanítványával
és ott talál egy veszedelmes tévelygőt, állítólag a
gnosztikus Cerynthust. Az apostol így szól: „Siessünk
el, hogy a ház Isten ellenségére és ránk ne szakad-

jon!" E két történet azt mutatja, hogy János szeretete nem úgy élt a közvetlen utódok emlékezetében, mint bünt leplező gyengeség, hanem mint erő és meg nem alkuvó határozottság. Erre a szeretetre tette az apostoli kor az utolsó hangsúlyt és ezt hagyta örökül a következő koroknak.

Megjegyzés. Plato filozófiájának egyik újabbkori folytatója, Hegel szerint a látható világ alapja s fentartója a gondolat, vagy eszme. A látható világban megfigyelhető fejlődés az elvont eszme fejlődésének következménye. Az eszme pedig fejlődésében három fokot ér el: először úgy jelenik meg, mint tartalmatlan puszta lét; másodsor, mint ennek tagadása, ellenmondása; harmadsor, mint a kettő összetevődése, harmóniája. E filozófia a világmindenségben a rosszat úgy tünteti fel, mint nélkülözhetetlent, mert szerinte a jó megtagadása nélkül a fejlődés lehetetlen. Az ős-ellenmondó, Sátán, lesz az emberiség jótevője. Mikor a Hegel-féle filozófia divatos lett, a mindenkori árral együtt úszó teológusok annak kaptájára húzták rá az apostoli egyház történetét. A fejlődés első fokát Jézusban és az első, zsidó-keresztyén irányú apostolokban, második fokát Pálban és a pogány keresztyénségben, harmadik fokát a kettőt kibékítő s jánosinak nevezett irányzatban látták és az újtestamentumi könyvek szerzettetési idejét is e feltétel szerint állapították meg, miáltal egyfelől circulus vitiosusba (téves körokoskodásba) jutottak, másfelől a történetet nem a történeti kutatás, hanem önkényes filozófiai felvétel szerint állapítván meg, kitették magukat annak a megszegyenülésnek, hogy a később napvilágra kerülő eredmények állításaikra rácáfoljanak.

E filozófia azonban önmagában is tarthatatlannak bizonyul, mert fogalomzavaron alapul. Először is elvont gondolat nem teremthet látható világot, hanem csak Isten. Másodsor tartalmatlan lét vagy gondolat nem létezik. Harmadsor bár-

mely igazságot annak megtagadása vagy megsemmisít, vagy megerősít, de sohasem tesz összetetté, vagyis tartalmasabbá mert igazságot tartalmasabbá csak új igazság tehet. Tehát keresztyénség zsidós felfogása után Pál felfogása nem tagadás volt, hanem új igazság; János felfogása nem a tartalmatlanból és annak tagadásából hozta elő a tökéletest, hanem az igazság harmadik oldalát hozta el.

Aztán furcsa is volna, ha a tökéletesebbhez vezető út abban állana, hogy az előbb építettet tagadás által leromboljuk. Furcsa teremtő volna az, aki hasonlítana ahhoz az asztaloshoz aki úgy csinált tökéletesebb asztalt, hogy az előbb készítettet összetörte. Az ilyen asztalost az örültek házába csuknák, ellenben a Hegel teremtő eszméjének még mindig az ész oltárán áldoznak. De hiszen ezt a filozófiát nem is az Isten igazolására találták ki, hanem Sátán és a bűn igazolására. Ezt pedig csak esztelenséggel lehet igazolni.

Az apostoli kor nevezetesebb évszámai:*

Az első pünkösöd 30, István vértanuhalála 36, Pál megtérése 37, Jakab vértanusága 44, Pál első missziói útja 45, Jeruzsálemi zsinat 48, Pál második missziói útra indul 49, Pál harmadik missziói útra indul 54, Pál tengeri útja Rómába 60.

* *A Helps to the Study of the Bible* szerint.

Az apostoli atyák.

Nyilt hitetlenség őszintébb s kevésbbé veszedelmes, mint a féltagadás, vagyis a sötétség és világosság összekeverése. Jobb, ha valaki nyiltan megtagadja Krisztus istenségét, mintha így szól: Isten fia volt — de úgy, mint én; vagyis ha ugyanazt a hitetlenséget kánaáni nyelven teszi elfogadhatóbbá. Jobb, ha valaki tagadja a Biblia isteni ihletését, mintha ezt mondja: Isten beszélt Pálból, de ép úgy beszél belőlem is. Az eddigi fejtegetésekből látható, hogy Isten másként beszélt Pálból, mint például az egyiptomi bölcsekből, a különféle vallásalapítókból, vagy Platoból. Amit az utóbbiak mondtak, abban volt valami visszaemlékezés arra az ősvilágosságra, mellyel Isten az embert a történelem hajnalán útnak indította s amelyet azóta egy sajátos hatalom ébresztgetett az emberben: a lelkiismeret. De amit Pál s apostoltársai mondtak, nem a múlt emléke, még kevésbbé az emberi fejlődés eredménye, hanem *új kijelentés* volt. Az ó-testamentumi prófécia félezred év óta hallgatott. A zsidó irástudók a rég lezárt kijelentést úgy őrizték, mint valami múmiát. A kijelentés szabad Szellemét ők maguk ölték meg s most már csak a koporsót imádták: a holt betűt. Mint Illés tüze az égből, mint a betlehemi dicsőség a sötét éjszakában: úgy ragyogott fel, földi fejlődés alapját nélkülözve, földi eredet nélkül az evangélium világa. Az apostoli kor kiáltó ellentéte volt a megelőző századok sötétének, akár a zsidók, akár a pogányok történetét nézzük is.

De az új kijelentés mellett talán még meglepőbb bizonyít egy másik tény: hogy az apostoli kor után ismét sötétség következik s az az egyház, amelyben az apostoli ihletés megszűnik, egyszerre aláhanyaglik. Ezt a visszaesést élesen mutatják az apostolok közvetlen tanítványainak, az úgynevezett *apostoli atyáknak* iratai, kikkel szemben az ősegyház későbbi tanítóit *egyházi atyáknak* nevezzük. E hirteien visszaesés a következő módon magyarázható meg: Isten az apostoli kijelentésben e világban építendő szellemi templomának csak a tervét adta meg. A templom felépítése az egész egyháztörténelem feladata leendett. Az apostoli kor után az egyháztörténelem kezdetén a terv dicső magaslatairól le kellett szállani az alapokhoz. Az apostoli és egyházi atyák munkája hasonlít azoknak a napszámosoknak munkájához, kik a felhordott földet kiássák az ősföldig, mely az alapokat elviselheti. Az emberi tehetség, bölcsélet és hagyomány évezredek óta felhordott ingatag talaján kellett leásni először és megtalálni azt a pontot, ahol az ember Istent elhagyta. Kicsoda az Isten? Ki az ember? Hogy térhet vissza az ember Istenhez? Mire képes az ember? Ezekre a kérdésekre kellett az ősegyháznak feleletet találni, mielőtt a Bibliából nyert isteni feleletek biztos talaján az egyház templomának építését megkezdhette volna. S csakugyan az ősegyház története erre a két részre oszlik: először leszámol a zsidó törvényeskedéssel és a pogány filozófiával; másodszor a szent-háromságnak, az emberi természetnek és képességnek alapkérdéseit tisztázza. Az első munkát

a *hitvédők* végzik el, a másodikat az egyház tanítói:
az *atyák*.

Az elmondottak azonban csak durva általánosságban állanak meg. Valósággal azt mondhatjuk, hogy az „alapkeresés” munkája tölti be az egész egyháztörténelmet. Mert sajátságos építés az egyház építése. Tele van próbálgatással és kudarcokkal. Gyülekezetek kezdenek épülni s előbb vagy utóbb elpusztulnak ismét. Az egyháztörténelem tele van romokkal. Miért? Ami helytelen alapra épül, minduntalan ledül. S a kudarc az igazi alapnak mindig szorgosabb, mindig lelkiismeretesebb keresésére indítja az építőket. Ezért az egyháztörténelem meg nem szűnő alapkeresés. Más szóval úgy mondhatjuk ezt: örök reformáció.

Az örök reformációban, vagyis az igazi egyház építésében azonban csak az igazságot őszintén keresők vesznek részt. Vannak szemfényvesztők, kik az isteni igazság aranya, ezüstje s gyémántja helyett fát, szénát, pozdorját építenek: emberi tehetséget, bölcseséget és hagyományt. Az igazi, láthatatlan egyház mellett épül egy látható, látszat-egyház. A kettő össze van keveredve, mint a szántóföldön a jó mag és a gyom. Ahogy az egyháztörténelem előrehalad, mindjobban elválik a kétféle vetés. Eszerint az egyháztörténelem kettős vég felé siet: a mennybe elragadott tiszta szűz s a világ hatalmán lovagló nagy parázna megvalósulásához. Nem Lutherig terjed a hamis egyház s Luthertől a reformációi egyház, hanem az apostolok napjaitól máig épül az Isten dicsőségét kereső s önmagát bünbánatában folyton reformáló egyház egyfelől, másfelől egy minden

megtérést visszautasító, emberi dicsőséget kereső áldozati
egyház.* Ennek a hamis egyháznak csiráit az igazság
csiráival összekeveredve megtaláljuk az apostoli atyáknál.

Az apostoli atyák irataihoz sorolják *Barnabás levelét*, mely Philo-féle** elszellemesítéssel magyarázza az ó-testamentumot. A körülmetélés testi értelmezését elveti. Hogy Ábrahám 318 embert körülmetélt, azt így magyarázza: Az ó-testamentum görög fordításában (melyet az író használt) a 318-as számot a következő görög betűk fejezik ki: IHT.—IH (jé) a görögben a Jézus szó két első betűje, a T a keresztjele. Az ó-testamentum fenti mondata tehát Jézus kereszthalálát jövendöli. Nem átalja e magyarázathoz hozzáfűzni: „Senki sem hallott tőlem ennél valószínűbbet, de tudom, hogy méltók vagytok rá.“ A szerző aligha volt a bibliai Barnabás.

Római Kelemen, a római gyülekezet püspöke nemes levelet írt a korinthusiakhoz, melyben egységre inti őket. E levelet sokáig istentiszteleteken is felolvasták. A bűnbánat által való megigazulás hirdetése a bibliai, hit által való megigazulást elhomályosítja. A levél asketikus (önsanyargató) irányzata is visszaesést mutat.

Nagyobb mértékben mondhatjuk ezt a következő egyházi atyáról, *Hermasról*, ki már felesleges jó cselekedetokről is beszél és az ó-testamentumi törvény helyébe 12 új parancsot állít fel. Furcsa értelmezése a törvénytől való szabadságnak.

* L. Az örök reformáció c. munkát. ** L. később.

Az *Apostolok tanítása* és az *Apostolok rendelkezései* az eltisztátalanodó hagyomány kifejezései, tehát nem azt tartalmazzák, amit az apostolok irtak vagy mondtak, hanem amit a későbbi kor nekik tulajdonított.

Ignatius antiókhiai püspököt keresztyén voltáért halálra ítélték s kivégzés végett Rómába vitték. Erről az útjáról *7 levelet* irt, melyek az egyházra mély hatást tettek. Ha a levelek mai alakjukban eredetiek, s nem később toldották meg őket, akkor e levelek a papuralmi törekvéseknek megdöbbentő képét nyújtják. Egészségtelen a mártirhalálra való vágyakozás is. „Krisztus gabonája vagyok“, szól *Ignatius* „s a vad-állatok fogai fognak megőrölni, hogy tiszta kenyérnek találtassam“. *Ignatius* már nem tudja világosan, hogy a tisztaság Krisztus vére által jő s nem a mártir-szenvedésekből.

Polykarpus smyrnai püspöktől egy levél maradt, mely *Pál* szellemének hatásáról tanuskodik. Haláláról később részletesen szólok.

Papiasnak egy újabban felfedezett töredéke azért nevezetes, mert *Máté* és *Márk* evangéliumának keletkezéséről tudósít. Érdekesen rá cáfolt e lelet korábbi bibliakritikusok merész állításaira.

Az „*apostoli atyák*“ elnevezés azokat az atyákat illeti, kik az apostolokkal testileg érintkeztek s kik ez összeköttetés révén az egyházban nagyobb tekintélyre tarthatnak számot. Ez az elnevezés azonban megtévesztő. Épen ezek az *apostoli atyák*, valamint a korokban élő hitvédők annyi tévedést mutatnak föl,

annyi ingadozást árulnak el, hogy semmikép se helyezhetjük őket nagyobb tekintélyeként az egyház atyák fölé, kik közül a legkésőbbi, Ágoston, bár tévedéseiben is érettebb, de az evangélium igazságában megállapodottabb s az apostolok szellemét jobban megértette. Az apostolokkal való testi érintkezés tehát nem tette az első keresztyéneket az apostolokhoz szellemileg közelebb állókká, mint az apostolok iratai tették a későbbieket azáltal, hogy az apostolok iratait olvasták, szóval az apostolokkal szellemileg érintkeztek. Az apostolok szellemét nem testi utódaik, hanem irataik a Biblia könyvei őrizték meg.

Az egyháztörténelem tényezői.

Jézus az egyháztörténelmet a kovász hatásához hasonlította. A gazdasszony, az isteni Szellem, az idő teljességében a mennyei élet kovászát az emberiség tésztájába helyezi. Beszélt azonban az Úr egy másik kovászról is, a tisztátalan kovászról, melyről az embernek óvakodnia kell: e kovász a Gonosz befolyása. Az ember s a benne ható kétféle kovász adja az egyháztörténelem három tényezőjét: Isten, ember, ördög.

Az *isteni kovász* természetét az apostoli korleírásánál megismertük.

Az *ember* ó-világbeli fejlődését szintén végigkísértük s három irányban láttuk hajlamát érvényesülni: az egyiptomi és a római alkottak; az indus és a görög szemlélődtek és bölcselkedtek (művészetet tudományt ápoltak); a zsidó, ki görcsösen ragaszkodott

hagyományához, érdemszerző nép volt. A rómainak törvényalkotó, uralkodó hajlamát szinte negyedikként sorolhatom az alkotó, szemlélődő és a hagyományhoz ragaszkodó hajlamokhoz. E négy irányzat négy természetes, Istentől teremteit tehetségnek felel meg, melyeket csak a helytelen használat tesz bűnössé.

Erre a helytelen használatra vitte rá az emberiséget egy gonosz hatalom, a *tisztátalan kovász*, mely arra ösztönzé az embert, hogy tehetségeit a saját dicsőségére használja. Az emberi dicsőség hamis, hazug álma elfelejtette az emberrel az Istent és téveszmék ködébe burkolta Őt. Azokkal, akik az anyagi világ erőit szolgálatukba hajtva, alkotni igyekeztek, elhitette, hogy a természeti erők maguk az istenek. Így fejlődött ki a természetimádás és sokisten-hit. A törvényalkotó néppel elhitette, hogy az ember uralkodik: innen származott az uralkodók imádása. A szemlélődő, bölcselkedő emberekkel, kik a nyomoruságban magukba fordulva könnyebben meghallották a lelkiismeret szavát, elhitette, hogy nem az ember oka a bűnnek, hanem a test, mely érzékiségbe alávonja őt, és a megváltás a testtől való szabadulás. Így állt elő a testsanyargatás (asketizmus) vallása, mely szerint a test teremtője teremtette a bűnt is, tehát a teremtő Isten gonosz isten. Az ősi hagyományokhoz ragaszkodó, érdemszerző embert épen az ellenkezővel csalta meg: szemét a külsőre, a látszatra irányította s elfelejtette vele, hogy a szive gonosz. Ez az ember az élő Istent felcserélte a kijelentés betűjével. Így jött létre az orthodoxia, vagy betűimádás.

Mind a négy út az emberimádáshoz vezet. A természeti erőket imádó észreveszi, hogy ez erők (tehát istenei) alatta vannak. Az uralkodó maga alatt látja az emberiséget igazgató törvényt, mert ő szabja ki. A bölcselkedő saját eszével gondolja ki vallását, mely így alatta van. Az orthodox észreveszi a csűrhető-csavarható betű holttságát és felébe kerekedik. Az ember istenei fölött látja magát és így önimádásba esik. Minden hazug vallásnak ez a kikerülhetetlen vége. Erről a végzetes lejtőről csak egy fordíthatja vissza az embert: ha az élő, elfelejtett Isten *újra kijelenti* magát. Mintahogy az ember az önimádás lejtőjére nem magától jutott, hanem azáltal, hogy alulról hangzó hazug kijelentések egy hamis, csalárd álmodat festettek eléje; mintahogy a pogány vallásokat az igaz Istent elfelejtető ördögi sugallatok hozták létre: úgy a tisztátalan kovász hatását leromboló tiszta kovász csak felülről jövő kijelentés lellet: örök élet, isteni erő.

Az új kijelentés a Krisztus új teremtése, mely nem törli el az első teremtést, hanem megdicsőíti, vagyis Isten dicsőségére használja azt. Így használja fel Isten dicsőítésére az ember fentebb említett tehetségeit, melyeknek megfelelőleg mindjárt az őskeresztényen egyházban *három iskolát* látunk kifejlődni: a hagyományos kis-ázsiai, a bölcselkedő alexandriai és a tetterős észak-afrikai iskolát, melyekhez *negyedik irányzatnak* járul Róma uralkodó hajlama. Amíg e tehetségeket Isten Szelleme fegyelmezte, egészségesek maradtak azok. A Teremtő a saját tökéletességéből minden teremtményének csak egy-egy részecskét adott:

hogy azok együtt tükrözzék vissza az Ő dicsőségét. Ez irányzatoknak egymásra volt szükségük, hogy egymást kiegyensúlyozzák s az egyoldalúságtól, a túlzásoktól visszatartsák. Amíg a keresztyének istenszeretete Istennek adta az uralmat az egyházban: a háromféle hajlam egyensúlyban tartá a pusztuló világból győztesen felemelkedő egyházat s egyik sem ártott.

Mihelyt azonban az emberimádás tisztátalan erői az egyházba benyomultak, az egyensúly felborult. A kisázsiai hagyományos irányzatot a zsidó betűhöz kötöttség s törvényeskedés fenyegette; az alexandriai bölcselkedő irányzatot a testmegvető, a vallás való tartalmát elvont gondolatokkal felcserélő üresség veszélye; az északafrikai irányzatot a vallás durva eltestesítése, melyben a sok-istent a szentek imádása helyettesítheti s a bálványkultusz a képimádásban felújul; végül ott kísértett Róma szelleme: a földi hatalom vágya. A kísértő behelyezte az ó-világ e négy veszedelmes kovászát az egyházba s a menyasszony, elaludván, nem vette észre a fenyegető veszélyt.

Tehát a menyasszony, az egyház elalszik. A tanítók az igazságot tévelygéssel keverik össze. Az építők hamis alapokon próbálnak építeni — a romlásnak. Az egyháztörténelem romokkal telik be. De jók ezek a romok. Az emberi dicsőség veszét hirdetik a késő utódoknak, hogy azok elhagyván a hiábavaló munkát, az Isten dicsőségének építéséhez fogjanak. Irenaeus, Origenes, Tertullian, Cyprian és az első római püspökök tévedtek, hogy tévedéseikből mi az igazságot tanuljuk meg. Hát tévelygése által ismeri meg az egy-

ház jobban az Istent? Nem, hanem az egyház hűtlenségét megbocsátó Isten szeretete az egyház viszonyát szeretetét lobbantja izzóbb lángra s hűbbé teszi azt.

A hitvédők.

Az űs-keresztyén egyház először kifelé fordult, hogy a külső ellenséggel küzdjön meg, az ó-világ négy tisztátalan hatalmával: a zsidó betűszolgálattal, a filozófiában öndicsőségét kereső észszel, a szépséggével és erejével csábító pogány vallással és a római császárok hatalmával. Az első három ellen az úgynevezett *hitvédők* vagy *apologeták* felvilágosító íratai küzdenek, az utolsó ellen a *vértanúk*, *mártirok* túlszenvedése, kiknek vére jobban megtermékenyíté az egyház talaját, mint bármi más. Látni fogjuk, hogy mihelyt a mártirok kora lejár s a keresztyénség államvallássá lesz, az üldözö földi hatalmat földi hatalomná győzvén le: a tévelygés első három hatalma, mely ellen a hitvédők küzdöttek, teljes erővel bevonul az egyházba s azt megmérgezi. Ebből az látszik, hogy a tévelygéseket addig sem az értelem tartotta távol az egyháztól, hanem a szeretet.

Az igazi Messiás megtagadása után a zsidó nép történetében hatalmas fordulat következik. A templom lerombolatik s vele megdől a szadduceus papság hatalma. A zsidóság egyetlen szentélye az Írás marad különösen a Tóra (a törvény). A zsidó nép vezetését a farizeusok, a bölcsek (rabbik) veszik át, kik gyűlölködö féltékenységgel őrzik a törvény tekintélyét az új

szektával, a keresztyénséggel szemben. Ha rajtuk állt volna, szívesen kiirtották volna a keresztyénséget, de más fegyver nem igen adatott nekik, mint a rágalmazás és a római hatóságoknál való árulkodás. Több keresztyén apologeta próbálta őket tévedéseikről meggyőzni.

A *filozófiának* két áramlatával került szembe a keresztyénség: az erényeivel hívalkodó stoicismussal, mely a császári trónról fegyverrel is üldözte a keresztyéneket és az új-platonismussal, mely egyfelől a haladó pogány vallást igyekezett új-tartalommal megtölteni, másfelől az elszellemesítésben és testmegvetésben haladt mindig tovább. Az utóbbi irány székhelye a Nagy Sándortól alapított s róla elnevezett Alexandria volt Egyiptomban, hol a zsidók is egész városnegyedet laktak. Ezek a zsidók, anyanyelvüket is elfelejtvén, átvették a görög műveltséget. Az ó-testamentumot, mely tovább is nemzeti büszkeségüket képezte, úgy egyeztették össze előbb az aristotelesi, majd a platonai filozófiával, hogy az Írásnak testi (szószerinti) értelme mellett egy szellemi (allegorikus) értelmét is feltételezték és ezzel az allegorikus (képes) módszerrel mindent ki tudtak magyarázni a Bibliából, úgyhogy megállapították, hogy az egész görög filozófia az ó-testamentumból van véve. E szellemtelen elszellemesítésre jó példát láttunk fentebb Barnabás levelében. Az alexandriai zsidó filozófiának, ismertebb, ha nem is legtehetségesebb, de fenmaradt írásai révén legismertebb képviselője Jézus kortársa, Philo.

A pogányság ez időben végelgyengülésben haladott, miután saját hazugsága, mely a gondolkodók

előtt már ekkor lelepleződött, megölte. Csak injectiókkal lehetett a haldokló életét megnyújtani. Az új-platonikus iskola ugyanolyan allegórikus magyarázattal igyekezett a pogányságot a műveltek előtt elfogadhatóvá tenni, amilyennel az alexandriai zsidók az ó-testamentumot magyarázták. Az ily módon új szépségre kifestett haldokló boszorkány még vallásos erőket is kapott a keletről bejövő magiától. Varázslók (góétok) járták be az országokat s csodáikkal nemcsak a babonás köznépben keltettek babonás hilet, hanem a műveltekben is. A góétok közt leghíresebb volt tyanaí Apollo, kit a pogány irók, Jézussal állítottak párhuzamba.

Az úgynevezett hitvédők, vagy apologeták a világ e négyszeres hatalmával szemben az értelem-erejével igyekeztek megvédeni a keresztyénséget. Eleinte a császárokhoz nyújtották be védő irataikat, de kevés eredménnyel; később a művelteket, a pogányság és zsidóság szellemi vezetőit igyekeztek meggyőzni. Műveik azonban a pogány filozófia újabb támadásait hívták ki, mint a Celsusét és Porphyriusét, kik javarészt mindazt megírták, amit ma úgynevezett keresztyén tanárok a keresztyén theológiák katedráiról tanítanak. A főbb hitvédők a következők voltak:

Quadratus még olyanokkal érintkezett, akiket maga az Úr gyógyított meg.

Justinus vértanu kételyektől gyötörve kereste az igazságot először a pogány filozófiában. Egy ismeretlen öreg ember a Bibliához utasította. „Miután egykor Plato tanaiban leltem örömmöt,” írja ő maga, „s a keresztyéneket káromolni hallottam, de a halálban

s mindabban, amit az emberek félelmesnek tartanak, félelmetleneknek láttam őket, felismertem, hogy lehetetlen, hogy kivánságokban és bűnökben éljenek." Megtért. De filozófus-köpenyét azután is megtartotta s folytatta vándor-filozófus-életét, vagyis evangélistaként járta be a világot. Némikép az alexandriai iskola előfutára. Sajátságos tanítása volt a „magként elszórt Igéről” szóló (logos spermatikos), mely szerint Krisztus már a görög filozófusoknak (mint Sokrates) is kijelentette magát. Később kedvezőtlenebbül vélekedett a pogány filozófiáról. Hitét vértanusággal pecsételte meg 166-ban.

A *Diognetushoz írt levél* szerzője érdekes jellemzést ad a keresztyénekről.

A legmerészebb apologiát a szellemes és tudós, de szenvedélyes *Tertullian* írta. „Nálatok mindent szabad imádni, csak az igaz Istent nem.” Majd ezt lobbantja a pogányok szemére: „A férj, akinek nincs többé oka féltékenységre, eltaszítja erkölcsössé lett feleségét; az azelőtt türelmes apa engedetlenből engedelmessé lett fiát; az előbb türelmes gazda megbizhatóvá lett rabszolgájává.” Találónan hasonlítja össze a keresztyéniséget a filozófiával: „Minden keresztyén kézműves megtalálta Istent és megmutatja néked, bár Plato azt állítja, hogy nehéz megtalálni a mindenek teremtőjét s ha megtaláltuk, őt mindenkinek megmutatni.”

Origenes arra gondol, hogy az Üdvözítő hallgatott ellenségei vádjára s nincsen kedve apologiát írni. Egy barátjára ösztönzésére mégis részletesen cáfolja Celsust és ezáltal az utókor számára megőrzi annak művét.

A kis-ázsiai iskola és a ebionismus.

Az űs-keresztyén egyházban megnyilatkozó négy hajlam: a hagyományhoz ragaszkodó, a szemlélődő, a tevékeny és az uralkodó közül először a hagyományhoz ragaszkodóról szólok, mely a kis-ázsiai (később antiókhiai) iskolában testesült meg. Ez az irányzat állott a hagyományaihoz ragaszkodó zsidósághoz legközelebb s ezt az a veszély fenyegette, hogy a zsidó külsősködéshez és betűhöz való ragaszkodáshoz hajlik. Isten a világosságot és sötétséget, az igazságot és hazugságot élesen elválasztja egymástól, a hazugság atyja összekeveri. A bűnnel játszó, lelkiismeretével megalkuvó világ vallása: a félhomály. Ebben érzi magát legjobban; a teljes világosságba kimenni nem akar, s a nyílt hitetlenséget, melytől lelkiismerete visszarettent, kerüli. Ezért *a világ mindenüvé átmeneteket teremt.* A Messiását elvető zsidóság és a keresztyén-ség között létesített átmenet: az *ebionismus.* A név valószínűleg a zsidó „ebjón” (szegény) szótól származik és a szekta anyagi, sőt ügylátszik, értelmi színvonalára mutat. De az ebionismushban is különböző fokok voltak. Voltak, akik teljesen benn ültek a zsidó testiségben és szűkkeblűségben, az *ember-Jézust* Messiásnak fogadták el, de a pogánykeresztyénekkel csak akkor tartottak fenn közösséget, ha körülmetélkedtek. Mások, a tisztultabb felfogásuak, a zsidókra kötelezőnek tartották a törvényt, a pogányokra azonban nem. Voltak gnosztikus hajlamu ebioniták. A szűklátókörű ebionita testvérről szépen mondja Justinus vértanu:

„Azt a sokaságot, mely az útfélen ülő vaknak hallgatást parancsol, a pogány keresztyének képezik, kiknek magasabb nézeteik vannak Jézusról. De az (a vak), bár a sokaság hallgatást parancsol neki, annál jobban kiált, hiszen szintén hisz Jézusban, ha csak emberi módon is és azt kiáltja; „Jézus, Dávidnak Fia, könyörülj rajtam!”“

Magának a zsidóskodással szakító, legföljebb annak veszélyétől fenyegetett *kis-ázsiai iskolának* őseül az utolsó életben maradt apostolt, *Jánost* említik. Az ősz János lábánál ült *Polykarpus* és Polykarpusénál *Irenaeus*, kinek egész későbbi életét bevilágította az, amit Polykarpustól János csodatetteiről és tanításáról hallott. Nem csoda, ha ily emlékek Irenaeust a hagyomány* emberévé tették. Józanul őrizi az egyházi tan tisztaságát az eretnekekkel szemben, kik ellen könyvet is ír. De az a veszély őt is fenyegeti, hogy a hagyományos alakhoz, a betűhöz, a jelképhez való ragaszkodása mellett eltéveszti a belsőt, a Szellemet, a Krisztus szellemi egyházát és az akkori egyetemes (katholikus) egyház külső szervezetét nem tudja egymástól elválasztani s így szól: „Ahol az egyház, ott van Isten Szelleme.“ A keresztség vizét megelevenítő mennyei esőnek tartja. Természetesen a Szellem által, de feltételezi, hogy az anyaghoz a Szellem okvetlenül

* A hagyománynak ebben az apostoli korhoz még közel álló időben más jelentősége van, mint később, amikor az évszázadok szennyes csatornáján át annyi emberit, sőt ördögöt fölszedett.

hozzá van kötve. — Kis-Ázsia s Gallia (a mai Franciaország) között akkoriban sűrű kereskedelmi forgalom volt, mi a keresztyén gyülekezések közt is összeköttetést hozott létre. Így megy Irenaeus is Rómán át Lyonba s ott Pothinus mártírhalála után püspök lesz oly időben mikor a püspöki szék elfoglalása halált jelenthetett (178.) Ezért Eusebius a nyugati egyház fényének nevezte őt, mely keletről sugárzik.

Sajátságos, hogy bár úgy Polykarpus, mint Irenaeus a zsidó szűkkeblűségtől és szűklátókörűségtől teljesen mentek voltak, s a római püspökök türelmetlenségét és erőszakosságát megszegyenítették: a zsidó külsősködéstől mégsem maradtak szabadok, hanem a testre és láthatóra túlsok súlyt fektettek. Ezáltal akaratuk ellenére is a római szellemet erősítették, melynek főtévévézése a zsidó theokratianak, papuralomnak és szertartásoknak a keresztyén szellemvezetéssel, szabadsággal és szellemi imádással való összecserélése volt. A kis-ázsiai iskola tehát a zsidóskodás szelleme előnyitotta meg az egyház ajtaját.

A gnoszticizmus.

Újat csak isten tud teremteni, a Sátán évezredek óta folyton ugyanazt ismételteti. Akkor is, amikor Isten Szelleme az idők teljességében új kijelentést adott: a Sátán mint a cigány jósno, összekeverte a régi kártyát s kelet és nyugat érintkezése helyén a görög vallásból és filozófiából, a keleti (perzsa, buddhista) vallásokból, a zsidóságból és keresztyénségből létrehozta az úgynevezett *gnoszticizmust*, s azzal új magasabb ismeret (görögül: *gnosis*) nyújtását ígerte.

Kik voltak ezek a gnosztikusok? Az embereknek ahhoz a fajtájához tartoztak, amely élete legfőbb célját a tudásban látja. A tudás sohasem lehet öncél, hanem mindig csak eszköz az igazság megszerzésére. Vannak emberek, akik Jézus szavai szerint éheznek az igazságot s hozzá tehetjük, hogy voltak olyanok, akiket úgy gyötört az igazság nem ösmerése, hogy életüket is szívesen odaadták volna azért, hogy megtudják. Különösen ez az idő volt gazdag az ilyen emberekben, az idők teljessége, amelyben a régi vallások összeomlottak, a régi filozófiák hitelüket veszítették s az emberek a teljes bizonytalanságban vártak valami újra. Vannak azonban olyan emberek is, akiknek az igazság közönyös, akiknek a tudás csak sport, melyben elméjük élet vagy képzeletük merészségét fitogtathatják, akiknél a tudás nem az igazság útja, hanem öncél. Ezek nem keresik az igazságot, hanem kérkedve, vezetőkül ajánlkoznak olyanoknak, akik becsületesen keresnek. Lelkiismeretlen emberek, kiknél

csak játék az, ami másnál élet-halál kérdése. Még csak új utat sem mutatnak, hanem a régi hazugságokat adják elő új keverésben. Ilyenek voltak a gnosztikusok.

A gnoszticizmus *Plató filozófiájából* átvette az eszmék világát és Istennek minden tulajdonságtól megfosztott fogalmát, mely Istent elvont, üres, minden valóságot nélkülöző gondolattá tette; *Philoval* átvette a logos fogalmát s a szellemi (vagyis magasabb ismeretre alkalmas) és testi (csak hiszékeny) emberek között megkülönböztetést; az *új-platonismushoz* hasonlóan a Plató-féle eszméket személyekké tette s egyesítette a pogány istenekkel vagy angyalokkal, kiket az egy legfőbb istentől úgy származtatott le, mint Plató az eszméket a legfőbb jóból. A keleti vallásokból átvette a megváltás hitét; a *perzsa vallásból* a jó és gonosz isten harcát és az előbbi győzelmét; a *buddhizmustól* a megváltás útját, mely egyfelől az ész felismerésében másfelől a megvilágosodást akadályozó testnek sanyargatásában, az aszketizmusban áll; átvette továbbá az anyagnak olyan felfogását, mely szerint az puszta látszat (doketizmus). A *zsidóságtól*, mellyel szemben vagy valójában gyűlölettel, vagy megértőbben viselkedett, átvette az anyagi világot teremtő és törvényt adó Isten képzetét, kit fenti érzelmei szerint vagy gonosz istennek, vagy legalább is alantasabb istennek gondolt. A *kereszténységtől* bizonyos mázon kívül átvette a Krisztus személyét s azt a „logos“-szal azonosítva, magasabb rangú istenné tette.* Ez egymást szinte kizáró forrás-

* Sokrates az embernek azt az értelmi tehetségét nevezte logosnak, mely az isteni rendet (törvényt) felismerni képes

sokból álltak elő a lelkiismeretet félhomályba burkoló, egymással is ellenkező gnosztikus szekták, melyeknek közös nézetei ezek voltak:

Isten és a világ közt óriási űrt láttak, melyet az istenségből kiáramló (kifolyó) *szellemi* lények töltenek be, melyeknek leggyakoribb neve *aeon* (=kor, világ) s melyek hosszú sorban egymástól származnak. Ászerint, hogy a családfában (leszármazásban) mily messze állanak az istenségtől, öriztek meg többet vagy kevesebbet a hozzá való hasonlóságból. E szellemvilággal ellenségesen áll szemben az *anyag*i világ, melyet a zsidó isten teremtett. Az anyag vagy gonosz, a szellem ellen vadul dühöngő, vagy képezhető, de tökéletlen s így nyűg rajtunk. Mindkét esetben a tőle való megszabadítás képezi a megváltó isten (logos) tevékenységét. A megváltás útja a megismerés, melyet az aszketizmus (házasság kerülése, növényevés) elősegít. Némely gnosztikus szekta (például a nikolaitaké) úgy gondolkozott, hogy a szellemre nézve a test közönyös; ebben aztán szabadságot láttak mindenféle kicsapongásra. Láttuk, hogy a Biblia teremtő szent Istenét a gnoszticizmus alantas istenné, vagy egyenesen gonosz istenné tette. Volt aztán olyan gnosztikus szekta, mely egész nyíltan az ördögöt kezdte imádni (ophiták = kigyótiszteelők) s olyan, melynek Kain volt legfőbb példaképe (kainiták). Hires gnosztikusok voltak Cerinthus, Basilides, Valentinus.

úgy beszél róla, mint benne lakó istenről (daemon). A filozófia Sokrates óta mind gyakrabban foglalkozik a logos-szal, Philonál pedig már úgy találkozunk vele, mint önálló személlyel.

A gnosztikusokat a kathólikus egyház eretnekek-ként kizárta. Maguktól nem léptek ki, hanem külsőleg alkalmazkodtak a keresztyénséghez s tanaikat a pogány mysteriumok mintájára zárt körökben titkosan terjesztették a „szellemiek” között. A terjeszkedésnek ezt a módját ma is megfigyelhetjük bizonyos szektáknál. Mint ezek, a gnosztikusok is érezhettek, hogy tanaikat a józan emberi értelem visszautasítaná. Ezért a fonák, ferde gondolkozásaikat közelítették meg, kiket szellemieknek neveztek: vagy óvatosan, lassankint lopták be tanaikat, miután az egészségesek értelmét is félrecsavarták. A gnosztikusok sok igazat is hirdettek, mi azonban csak csalétek volt a hazugság horga körül.

A gnoszticizmus a mai spiritizmus, teozófia őspanya; Baur a hegeli filozófiában látja a gnoszticizmus betetőzését. Érdekes egy római kathólikus történelíró felfogása is, ki a protestáns teológiában látta a gnoszticizmus tovább fejlődését. Az újkori spiritizmus, ál-teozófia és modern gnoszticizmus a Krisztus utáni századok gnoszticizmusának egyenes leszármazottai s a rokonság első pillantásra szembeötlő. Azok a „szellemközlések”, melyeket a szellemidézők új kijelentések gyanánt áhitattal hallgatnak, annak zavaros ismételtetései, amit a régi gnosztikusok, a zsidó kabbalisták és a babiloni és egyiptomi szellemidézők már hirdettek. A Hegel-féle s a hasonló filozófiai rendszerek mindenestre sokkal tudományosabban hangzanak, úgyhogy sértés a spiritizma rendszerekkel együtt említeni őket. De ha a hang különböző is, a lényeg ugyanaz. Hegel és társai oly dolgokról beszélnek „tudományosan”, melyekről

tapasztalatot sohasem szerezhettek, melyekre csak kijelentés vethet világot és így, amit beszélnek, játék, amely minden komolyságot nélkülöz. Az ilyen kalandos filozófiai rendszereknek a keresztyén theológiával való összekeverése, amit például az említett Baur csinált, ugyanaz, mint amit a régi gnosztikusok csináltak a keresztyénséggel, úgyhogy a római egyház méltán látja a gnosztikusok utódainak azokat a Bibliát kritizáló s a keresztyénség lényegét meghamisító ál-protestáns teológusokat, kik a keresztyénséget a modern filozófiai rendszerek kaptafájára húzzák s az isteni kijelentés tiszta, egyenes értelmét elcsavarják.

Marciont némelyek a reformáció előőrsének tartják, pedig csak a törvényeskedéshez hajló kathólikus egyház tévedéseire ügyesen rámutató, zsidógyűlölő gnosztikus volt, ki *külön zsidó istent* különböztetett meg, az ó-testamentum Istenét és azt kijelentésével együtt elvetette. Krisztusról doketisztikusan gondolkozott (teste csak látszattest s így a kereszten nem szenvedett igazán). Egy hamisított evangéliumot adott ki. Az egyház igen gyűlölte, talán mert több dologban elevenjére tapintott.

A manichaeusok nem voltak az eddigiekhez hasonló gnosztikusok. A szekta alapítójának neve, Mani (latinosan: Manichaeus) „vigasztalót” jelent. A manichaeismus Zoroaster vallásának, a Mithra (napisten)-kultusznak, a buddhizmusnak és keresztyénségnek keverékéből állott elő. Két őshatalom harcol egymással: a jó és rossz (az anyag). A harcban a jó isten (az ősvilágosság) elsőszülöttje elveszti fegyverzetét s az

anyag gonosz istenei, kik vágyódnak (?) a jóra, a világot és embert teremtik vele, hogy a jót ezekben fogva tarthassák. A megváltás célja: a világosság kiszabadítása. A nap és hold (Krisztus és a szent Szellem) hajók, melyeken az emberből, állatból és a fölfelé (a világosság felé) növő növényekből kiszabaduló világosság visszatér a jó ősbirodalmába. Krisztus a megváltó napisten (Mithra), a teste látszattest. (Tehát úgy a gnosztikusok, mint a manicheusok megtagadják a golgotai váltságot.) Tagjaik *hallgatók* és *kiválasztottak* voltak; utóbbiaknak házasodni, húst enni, növényi megsérteni nem volt szabad; eledelt a hallgatók vitték nekik.

Az alexandriai iskola.

Alexandria a Kelet és Nyugat összetalálkozásának helyén feküdt és nagy tudományosságnak székhelye volt. Óriási könyvtára uralkodók adományait élvezte. A zsidóság itt esett el azalatt a kísértés alatt, hogy isteni kijelentése lényegét a görög műveltség csillogó köntöséért elcserélje, mely irány tipikus képviselője *Philo* volt. Itt fejlődött ki a filozófiát görög és keleti vallásos elemekkel összekeverő fantasztikus filozófiai vallás, az *új platonismus*. Nagyrészt innen indult ki az előbbinél is még tarkább *gnoszticizmus*. S végül itt fejlődött ki az őskeresztényen egyház szemlélődő, bölcselkedő irányzata: az *alexandriai iskola*, mely a felsoroltakkal körülbelül olyan viszonyban volt, mint a kis-ázsiai iskola az ebionismus-szal. Mig emezt a zsidó

külsőködés, az alexandriai iskolát a kijelentést elhagyó spekuláció veszélye fenyegette.

Péter Kornéliuszt, Fülöp az aethiopiai kamarást hitük és akaratauk alapján azonnal megkeresztelték s az igazságra való további elvezetést Isten Szellemére bizták. A későbbi egyház a megkeresztelendőket előzőleg kimerítő oktatásban részesítette, mi a Szellem munkájának emberi munkával való helyettesítésére, az egyházban levő isteni élet fogyására mutat. Alexandriában is volt a megkeresztelendőknak (katekhoumenoi) iskolája, melynek tanítóját görögösen katekhetának nevezték. Ez az iskola azonban abban különbözött a többitől, hogy, mivel Alexandriában nagy műveltségű emberek is jelentkeztek oktatásra, az iskola tanítójául olyan embert szemeltek ki, aki a művelt tanulók kérdéseire meg tudott felelni. Közel volt a veszély az evangéliumot olyan módon adni elő, hogy az a világ bölcsei előtt tetszelősebb legyen s így a kereszt bolondságát elhallgatni. Csakugyan az alexandriai katekheták Philo s a gnosztikusok példájára a gyermeki hit fölé emelik az ismeretet (gnosist), előbbit a lelkieknek, utóbbit a szellemieknek* hirdetik s a Biblia olyan történeteit, melyekbe a világ bölcsei beleakadhatnak, mint a teremtés, bűneset, Jézus megkisértése, példázatok gyanánt tárgyalják.

Az iskola kiválóbb tanítói: *Alexandriai Kelemen*** és *Origenes**** voltak. Előbbi inkább filozófiai, utóbbi

* L. a gnosztikusok hasonló megkülönböztetését.

** Főműve a *Paedagogia*, mely 3 részből áll: 1. Intőszó, 2. Nevelő és 3. Szönyegek (Stromata), mely utóbbi a szellemiek számára a keresztyén filozófia tarka mozaik-darabjait nyújtja.

bibliai színezetű. De még ha az utóbbinak bibliásabb felfogását nézzük is, akkor is nagyon sivár kép tárul elénk a szeretetnek és dicsőségnek ahelyett a ragyogó képe helyett, melyet az apostoli korban megismertünk. Origenes előtt nem a szeretet a legnagyobb, hanem az ismeret. Amiben az apostoli keresztyén gyermekként nyugszik meg tudatlanul, abban Origenes okvetlen világosságot akar. Bár az Istent minden emberi gondolaton felül állónak mondja, mégis ki akarja nyomozni az istenség természetfölötti titkait. Az Istenség mind három személyét öröktől fogva valónak tartja, de a Fiút az Atya alá rendeli, mint „egy” istent „az” isten alá (a névelőkkel fejezi ki a viszonyt, mivel túlsok világosságot a kérdésre nem derít). Mindent tudni vágyó szelleme ily kérdéseket tesz: Mit csinált Isten e világ teremtése előtt? Tétlen nem lehetett, tehát — más világokat teremtett. Hol volt az emberi szellem, mielőtt e világba lépett? Valahol lennie kellett, mivel halhatatlan, tehát más világokban volt. Így jut el a tudni vágyó, kíváncsi észről csábítgatva, a *lélekvándorlás* képtelen, bibliaellenes gondolatához. Nem veszi észre, hogy Platon s a gnosztikusok példája s a csak tudni vágyó filozófiának gögje viszi őt is a test-megvetésbe s aszketizmusba s a pogány filozófia egészségtelen szelleme, melynek ellenállni nem tudott, kisebbiteti vele az Ige (logos) testté lételének, a kereszthalálnak és a feltámadásnak

*** Munkáinak számát 6000-re becsülik. Főművei: *Az alapelvekről* (ebben írta meg metafizikáját), *bibliamagyarázatai* s a *Ta Hexapla* (A Hatos), melyben 6 ó-testamentum-szöveget állít egy másmellé.

fontosságát. Az utóbbit nem veti el, de az üdvösséget inkább a testetlen öröklétben látja, vagyis a feltámadás tanát a halhatatlanság tana szorítja ki, mi pogány hatásra vall. A feltámadás fontosságával együtt veti el Jézus testi visszatérésének s földi uralmának, az ezeréves birodalomnak reménységét. Neki tulajdonítják azt a kétes értékű dicsőséget, hogy az őskeresztyén chiliasmusnak (az 1000 éves birodalom várásának) a kegyelem-dőfést megadta. De micsoda üdvösséget tesz ő a test megdicsőülése helyébe? Szerinte az ember szelleme egyik világból a másik világba bolyong s mivel jó és rossz között *szabad választása* van, egy következő világban újra eleshetik és újra vétkezhetik. A Sátán lehet még Gábiel, Pál lehet Kajafás. Igaz, hogy az idők végén *mindenek helyreállítását* tanítja, de ez nem illik rendszerébe. Rendszere, ha komolyan vesszük, amit a szabad akaratról hirdet, csak egy bizonytalan, nyomorult jövődőt tár elénk, mely elől visszavágyunk a bibliai ígérez: „Senki ki nem ragadhatja őket az én kezemből!” s az isteni praedestinatio (eleve elrendelés) megkötözöttségéhez, melyet egy másik iskola, az észak-afrikai fejt majd ki, egyik nagy tanítója, Augustinus által. Megjegyzem azonban, hogy Origenes rendszere kifejtésében nem volt következetes, mert bibliai hite nemcsak visszatartotta a végső tulzásoktól, hanem hovatovább, mindig inkább visszatérítette az egyház tanításához.

Origenesben az egész egyház egy nagy kísértést viselt el, s azt benne még teljesen le nem győzte: az emberi tudás kísértését. Ha az alexandriai iskolának a görög filozófiához és a gnoszticizmushoz való viszo-

nyát vizsgáljuk, látnunk kell, hogy az alexandriai keresztyén tanítók ugyanakkor, amikor a pogány bölcseknek eleibe mentek, maguk is e bölcsek hatása alá kerültek s a pogány filozófiával a keresztyénséget összekeverték. Ez összekeveredésnek a mai napig tartó s kiszámíthatatlan következményei lettek. Hiába tagadta meg az egyház a közösséget Origenesszel és tanítói tanáival: a pogány filozófia már bent volt az egyházban és onnan szinte a mai napig sem vettetett ki. Hiába emelték fel e filozófia behatolása ellen a később tárgyalandó Tertullian és az észak-afrikai iskola is tiltakozó szavukat s igyekeztek a szellem mellett a test fontosságát kiemelni és az elbizakodó emberi ész helyébe a gyermeki hitet állítani: a filozófia és vallás egyesítve maradtak s az észak-afrikai szellem csak úgy tudott diadalmaskodni, hogy az alexandriaival megalkudott és a túlvilág elszellemesítésébe belement. Miért engedte meg Isten, hogy a pogányság a keresztyén egyházban felüsse fejet és utóbbi az előbbitől beszennyeztessék? Azért, hogy mikor a kettő az ítéletkor széjjelválk, annál nyomatékosabban tűnjék ki, hogy az ember dicsősége az Istenével össze nem keveredhetik, hogy az ember minden alkotása elmúlásra van ítélve s a filozófia még csak szolgálója sem lehetett a theológiának.

Origenes keresztyénségét nem gondolatai bizonyítják, hanem élete. 185-ben született. Atyja, aki szónok és keresztyén volt, fiának úgy a pogány irodalomban, mint a keresztyénségben gondos nevelést adott. Fia nagy tehetségét korán felismerte. Az ifju eleinte nagyon is testileg értelmezte a Bibliát, úgyhogy Máté 19

12-nek szószerint engedelmeskedett, mit aztán nagyon megbánt: később azonban magáévá tette tanítójának, alexandriai Kelemennek elszellemesítő módszerét. Lángoló lelkesültségét mutatja, hogy mikor atyját az üldözések alatt elfogták, csak az tartotta vissza attól, hogy önként vele menjen a tömlöcbe, hogy anyja eldugta a ruháját. A tömlöcbe ezt írta atyjának: „Vigyázz, hogy miattunk meg ne változtasd értelmedet!” Atyja mártírhálált halt s mivel vagyonát is elkobozták, családja nagy szegénységbe jutott. Origenesnek később hatalmas könyvtára volt, mit egy vagyonos keresztyénnek oly föltétellel adott el, hogy az naponként 4 obulust (régi értékben 24 filléri) fizet neki. Ebből tengette aztán életét s a tanításért pénzt nem fogadott el. Művelteknek műveltté akarván lenni, egy pogány filozófust kezdett hallgatni; de nemcsak ő maga lett műveltté, hanem, mint láttuk, a keresztyénséget is a műveltek igényeihez szabta. Ami általában a nagy elmék sorsa, mellőzés, üldözés lett az ő része is. Saját püspöke, Demetrius föl sem szentelte pappá, hanem egy idegen püspöktől kapta meg a presbiteri fokozatot, mi az egyházi szokással ellenkezett s amiből sok bonyodalom támadt. Demetrius kiközösítette az egyházból, mit jogosnak sem kortársai, sem az utókor nem ismertek el. Alexandriát azonban el kellett hagynia és székhelyét a palesztinai Caesareába tette át. Sokat utazott, bátor hitvallása sok veszedelembe vitte bele. Tömlöcben szenvedett bánalmak következtében halt meg 254-ben. Szelleme utóbb győzött Alexandriában: egyik tanítványa, Dionysios, csakhamar a püspöki székbe ült.

Idealismus és realizmus.

Manapság azt, aki nem durva, testi felfogásban él, hanem magasabb dolgokkal is megközelíthető, „ideális gondolkozásu“ embernek szokás nevezni. Ez a szóhasználat azonban vagy tudatlanságból eredő, vagy pogányos. *Idea* gondolatot, eszmét, fogalmat jelent, azt a gondolati képet, amelyet a valóban létező tárgyakról (*res*) alkotunk: az „*idealisnak*“ tehát a „valóban létező“ (*realis*) az ellentéte. Plato pogány filozófus a gondolatokat (ideákat) úgy tekintette, mint valóban létezőket, sőt mint egyedül létezőket, melyek a valóságosaknak hitt dolgok képeit létrehozzák. Ez a felfogás egészségtelen s a buddhizmussal rokon. Az „ideális gondolkozásu“ jelző tehát semmi jót nem jelent, hanem álmodozót, ábrándozót, aki valóságnak gondolja azt, amit kigondol s nem létezőnek azt, ami valóban van. Az Isten nem idea, nem puszta gondolat, ábrándkép, hanem valóság. A szellem gondolkodik, de gondolat és szellem nem egy. Isten szellem és nem puszta gondolat. Az emberi gondolat olyan, mint egy buborék; Isten kijelentése azért valóság; mert a való (*realis*) dolgokról, melyek a mennyekben vannak, hűen tudósít. Origenes akkor, amikor azt, amit kigondolt (tudás, gnosis) a kijelentés (hit, *pistis*) fölé emelte, buborékokkal cserélte föl a valóságot. Komoly keresztyén sohasem lehet idealista, csak realista.

A montanismus.

Szemben a hagyományos iránnyal s a minden testitől szabadulni vágyó elszellemesítéssel, egy harmadik irányzat is kifejlődik az űs-keresztyén egyházban, mely a *Szellemtől megdicsőített testiséget* hirdeli. Ez az irányzat, mely a gyertyatartóra nem a hagyományt, nem az ismeretet állította, hanem a cselekvő és győzedelmes hitet, előbb egy mindenfelé elterjedt áramlatként* jelentkezett, később mint az egyetemes egyháztól kizárt szekta, végül mint az utódoktól tisztá keresztyénnek elismert iskola: az *északafrikai*.

Az egész űs-keresztyénségben mindenüti voltak olyanok, akik visszavárták az apostoli kor mindinkább tündező erőit és csodáit, de visszavárták a megígért ezeréves uralkodásra magát Krisztust. Nem volt egészen jogos tehát ezt a mozgalmat, egyetlen ember, *Montanus*, nevéhez fűzve, *montanismusnak* nevezni. Igaz ugyan, hogy a tüzes kedélyű és képzeletű phryg nép hajlamának, melynek egyik fia volt Montanus, leginkább megfeleltek a testi csodák s az ezeréves birodalom testi örömei, de valószínűbb, hogy a mozgalom nem egyetlen helyről indult ki. Képtelenség például a józan, nagy szellemű Tertulliant a korlátolt Montanus fanitványának tekinteni, ki, ha a róla elterjesztett durva rágalmakat nagyrészt a gyűlöletet sugallta is, mégis korlá-

* Az iskolának eddig használt elnevezései (*kisázsiai, alexandriai, északafrikai*) senkit se ejtsenek abba a tévedésbe, hogy az iskolák tagjai csak az illető helyre szorítkoztak volna.

tozott volt; azt hirdette, hogy az ezeréves birodalom székhelye s a világ közepe az ő városuk, Pepudza lesz.

A montanizmus két főjellemvonása a csodahajhászat és a megszentelődésre való törekvés, mely utóbbi az *aszketizmus útján* történt. Mindkét vonás beteges és arra mutat, hogy a mennyasszony elaluvóban volt. Azt az ellenfelek is elismerték, hogy a prófétálás, nyelveken szólás, gyógyítás stb. ajándékai meg voltak a montanistáknál, de míg egyesek isteni adományoknak tekintették ezeket, mások ördögieknek. Valószínűleg nem lehet minden montanista jelenséget és minden montanistát egy kalap alá foglalni, hanem, mint a hagyományos iskola és a hitetlen zsidók közt átmenetül ott volt az ebionizmus, az alexandriai iskola és a pogány filozófia közt a gnoszticizmus: úgy a csodákra vágyó keresztyének és a pogány mágusok közt is átmenetek voltak. A montanistáknál a tulzó böjtök s a második (az első házastárs halála után történő) házasság eltiltása az emberi erőlködés tisztátalan befolyását mutatják: a bibliai szentség nem ezekben áll.

A montanisták nem léptek ki a kathólikus egyházból, hanem ellenfeleik kizárták őket. Irenaeus, aki sem montanista nem volt, sem a montanisták ellensége, hanem nevét (a békességes) igazán viselte, az egységet munkálta köztük és Róma püspöke között, kihez a lyoni mártir-gyülekezet épen evégre küldötte ki. Már majdnem célt ért, amikor a montanizmus szülőhazájából Rómába érkezett Praxeas azzal a hírrel, hogy a kis-ázsiai gyülekezetek a montanizmus csodáit ördögi eredetűeknek nyilvánították. Ekkor a római püspök is

a szakadás mellett döntött, mint láttuk, nem a meggyőződés, hanem a földi tényezőkkel való számítás alapján. A montanismus eretnekség lett tehát. Mégis a nyugati egyház nagy tanítói, az északafrikai iskola két messze világító lámpása, Tertullián és Augustinus, inkább voltak a montanismus gyermekei, mint Rómáé.

Az északafrikai iskola.

1. Tertullián az alkotó római szellem keresztyén megtestesülése. Ügyvéd volt, nagy tehetségű férfi s a latin nyelvű keresztyén irodalom elkezdője. Ellentéte az alexandriai szellemnek: filozófiailag képzett, de a filozófiának, mint „minden eretnekség forrásának”, ellensége. Elhagyja a kitaposott utakat, melyeken Origenes eltévedt s nyelvével és gondolkozásával új utat tör. A kis-ázsiai iskola szellemét sem érti meg, mert a pontos bibliamagyarázat fontosságát nem becsüli. Stilusa tömör, homályos de erőtől duzzadó. Szelleme a képzelenségig merész, a végleteket összefoglaló. Kicsiny mérő eszközével nem méri meg az istenséget, mint Origenes, hanem megelégszik a végtelenség sejtelmével s jobban eltalálja a keresztyénség lényegét, mint a tudós alexandriaiak. Dacosan kiáltja oda a világ bölcsének: „Crédo, quia absurdum est!”* amivel korántsem akarja mondani, hogy a keresztyénség az ésszel nem egyező; ellenkezőleg a természetes emberi értelmet „született keresztyénnek” tartja. Merész szóhasz-

* Hiszem, mivel képtelenség!

nálattal *testet* tulajdonít az Istennek:* de a montanis-
must kizáró egyháznak odaveti: „Az egyház *szellem*,
nem pedig püspökök összeülése.” A katolikus egy-
házból átlép a montanizmushoz: az eretnekekkel szem-
ben mégis arra hivatkozik, hogy az őket kizáró
egyháznál van a nagyobb szám, a régiség (a „törté-
neti múlt”) és (a hagyomány) birtoklása, mely szavak-
ban újra a földi ügyvédet halljuk beszélni. Bár Tertullian
montanista volt, a későbbi egyház nem tartotta eret-
neknek s a szigorúan egyházas Cyprian sokszor
olvasta iratait és így kérte őket: „Add ide a Mestert!”

Míg az alexandriai iskola Istent és a szellem-
világot minden kézzelfoghatóságtól megfoszt s úgy be-
szél róluk, mint testetlen eszmékről, ideákról (idealis-
mus): addig Tertullian nem habozik testi tulajdonságokkal
ruházni fel Istent (realizmus), képlegesen beszél Isten
kezéről, szájáról, szivéről, bár ezáltal csak közelebb
akarja hozni hozzánk az Isten fogalmát (anthropomor-
phismus). Origenes feltételezi, hogy a lelkek előzőleg
egy másik világban éltek (praeexistentia): Tertullian
szerint a lélek testtel együtt nemzetik s így az apáktól
öröklődik a bűn is (eredendő bűn), úgyhogy az akarat
nem szabad. Test és lélek szerinte elválaszthatatlanul
összetartozik. Az isteni Szellem az úrvacsora és kereszt-
ség testi jegyein keresztül az emberi szellemre is hat,
mely így a kenyérben, borban és vízben örök táplálékhoz
jut. Ugyanezért a föltámadás is fontos Tertulliannak, ki

* Bár inkább azt érti alatta, hogy az Isten nem szertefoszló
kődkép, hanem valóság. A stoikus filozófa beszédmodorát hasz-
nálja, mely azt, ami a dolgok lényegét megadja, *testnek* nevezi.

szerint az üdvösség testileg is élvezhető lesz s ki az ezeréves birodalom ígéréteiben sem ütközik meg, sőt annak gyönyörűségeiben a most elmulasztott testi gyönyörűségekért vár kárpótlást. Mert e világ gyönyörűségeiről lemond Tertullian. Szerinte minden művészet csak a kéjnek szolgál; a nő az ördög kapuja; ékessége paráználkodásra való csábítás; holott gyászruhában kellene járnia amiatt, hogy a bűn általa jött be a világba.

2. Cyprian nem tipikus képviselője az észak-afrikai iskolának, hanem sajátos átmenet a római szellemhez. Ugyanolyan kettőség van benne, mint korábban Tertullianban s később Agostonban: egyfelől testi, a püspökök e világi hatalmának szószólója, másfelől egy tisztább, szellemibb irányzat képviselője, a keresztyén szabadság védelmezője Rómával szemben. Mintahogy a kis-ázsiai és alexandriai tanítók, úgy az észak-afrikaiak sem tudtak teljes győzelmet aratni a világ szellemén. Cyprian nem annyira tanító volt, mint inkább pásztor és egyházkormányzó. Alatta külső üldözések és belső egyenetlenségek tépték az egyházat. A keresztyének elfelejtették, hogy a keresztyénség szelleme a szolgálat s hatalomért küzdött az egyházban: a demokratizmus összeütközött az aristokratizmus-szal, vagyis a presbiterek a püspökkel s utóbbiak a római püspökkel. Ott, ahol a keresztyének egymás szolgálása helyett hatalomért versengenek, elkerülhetetlen a civakodás.

Cyprian előkelő pogány családból származott. „Sötétségben, mélységes éjben bolyongtam“ írja, „de mikor az üdvhozó fürdőt megkaptam, olyan volt, mintha a korábbi élet minden szennye elmosódott volna . . .

új élet kezdődött.“ 246-ban megkeresztelkedett s vagyona nagy részét szétosztotta a szegények között. A nép minden átmenet nélkül püspökké választotta, bár ő méltatlanságát érezve, tiltakozott ellene. E korban a püspöki állásban nem a szolgálásra való alkalmat nézték már, mint Pál (I. Tim. 3, 1), hanem a rangot. A szokatlan felemelkedés fölkelte az alárendelt presbiterek féltékenységét. Hosszu harc kezdődött, melyben a szigoru gyülekezeti fegyelmet sürgető (montanismushoz hajló) párt Cyprian mellé állott, a presbiterek pedig az engedékeny* pártot képviselték. Cyprian azonban bölcs volt: engedékenységgel igyekezett az elégületleneket megnyerni s a tőle isteni rendelésnek tartott püspöki tekintélyt megóvni. Igazi egyházfejedelem volt; hatalmát azonban jóra akarta használni: az üldözésmentes időben elvilágiasodott gyülekezet erkölcsiségének emelésére. Azonban itt is tévedett. Külső rendszabályok egy ideig visszafojthatják a bűnös indulatokat, de a szívet meg nem újíthatják. Kitört a Decius-féle üldözés, mely főleg a püspökök ellen irányult. Cyprian elmenekült, mi miatt a szigorúság korábbi emberét éles ítélet érte. Cyprian

* A megelőző üldözések alatt sokan megtagadták az Urat. Ezeket, ha bűnbánatot mutattak, az engedékenyebb párt visszafogadta: a szigorúbb párt Cypriannal az élén visszatartotta. Cyprian ugyanis püspöki tekintélyét látta megsértve általa a szokás által, hogy az elesők a börtönükben szenvedő *hitvallókhoz* (confesseres) fordultak pártfogásért, kiknek szava az őket rajongva tisztelő egyházban súlyos volt. Ezek a hitvallók azonban sokszor erkölcsileg kifogás alá eső emberek voltak s így Cyprian jogosan tiltakozott nemcsak tiszteletük, hanem az egyházfegyelemben való jogtalan beavatkozásuk ellen is.

a távolból is fáradhatatlanul gondozta gyülekezetét.

Bár Cypriant az utóbbi időben tapasztalatai engedékenyebbé tették az elesők iránt, távolléte alatt az elégtelen presbiterek mégis fellázadtak ellene, az élükön egy *Novatus* nevű presbiterrel. Mikor Cyprian visszatért, hamarosan rendet csinált; Novatus Itáliába kényszerült menni, hol, bár addig az engedékenyekhez tartozott volt, a szigorúbb párthoz csatlakozott, melynek élén *Novatianus* állt; viszont Cyprianus a római püspökkel lépett szövetségre. Ennek az volt a magyarázata, hogy Rómában a püspöki hatalmat támadó presbiter-párt volt a szigorú párt s a római püspök pártja az engedékeny. Sem Novatust, sem Cyprianust nem az elvi meggyőződés, az igazság keresése vezette ebben, hanem a hatalom kérdése, mely a meggyőződést mindkettővel félretétette. A római viszálynak az lett a vége, hogy a szigorú párt, a *novatianusok*, elszakadtak a katólikus egyháztól és sokáig külön szektaként állottak fenn.

Csakhamar azonban újra pártot cserélt Cyprian. Az észak-afrikai és római egyház között nézeteltérés támadt afelől, hogy az eretnekektől végrehajtott keresztség érvényes-e. A római püspök, ki a keresztelő igéknek varázserőt tulajdonított, igennel felelt; Cyprian, ki a keresztelőnek az Isten Szelleméhez való viszonyát nézte, nemmel. Cyprian tárgyalni próbált, de követeit a római püspök el sem fogadta. Az észak-afrikai püspökök zsinata Cyprian mellett döntött. De hiába lépett fel most Cyprian, az északafrikai egyházfejedelem, a római egyházfejedelem ellen, győzött emennek

diktátori szava. Cyprian azt aratta, amit vetett. Az egyház világi hatalma, melyért Cyprian botorul küzdött, megkezdte az igazság elnyomását.

Kevéssel e vita után újabb keresztyénüldözés támadt, mely elől Cyprian már nem menekült el. A hóhér bárdja helyén találta a nemes férfiut, kit megejtett kora févedése, de kötelességtudásától nem fosztott meg.

Az uralkodásra törő vagy római irányzat.

Mint az eddigi három irányzatot, úgy ezt a negyediket sem lehet helyhez kötni s mikor mégis Rómáról nevezem el, több joggal teszem, mintha az előbbi irányzatot montanismusnak nevezem. Ezt nemcsak Róma későbbi szereplése igazolja, hanem már e korbéli története is. Jézus szavaiból tudjuk, hogy az uralkodás ellenkezik a keresztyénség lényegével, mely szolgáló szeretet. Így a római irányzatban, a földi hatalom keresésében nincs semmi keresztyéni: mindeztül világi törekvés az. És mégsem szabad Róma fölött pálcát törnünk. A római irányzat az emberi fejlődés szempontjából szükséges és a Gondviselés-től megengedett volt. Mert a keresztyénség elhagyta szüzi tisztaságát s a világgal paráználkodott; formákhoz, e világ bölcsességéhez ragaszkodott és a világban erős akart lenni. Azért kellett a világ elemei alá, ó-testamentumi papuralom alá kerülnie ismét. Ha az eddig tárgyalt három irányzat megmarad a tiszta evangélium mellett, a negyedik irányzat be nem hatolt volna az egyházba soha. De akit a szeretet nem tart meg a Szellem törvénye mellett, azt a vaspálcának kell meg-

tartania a külső törvény mellett. Isten adta a vaspálcát Róma kezébe addig, amíg az egyház megtanul a láthatatlanhoz ragaszkodni.

Az emberi társadalom fő nélkül nem lehet el. A láthatatlan Istenre magát rábizni nem tudó zsidó nép királyt kér. Az Istentől távolodó egyháznak szintén főre van szüksége. Az apostoli egyház úgy hozta határozatait, hogy előbb imádkozással és böjtöléssel megtudta Isten akaratát. Itt még nem volt szükség emberi főre. Mindenki pap volt, mindenki bírta Isten Szellemét s a Szelle n egyféleképp vezette az összeseket. De mikor az első szeretet hűl, a gyülekezet Istentől távolodik, a Szellem adta élet és világosság fogy: az Istent meg nem értő többség arra vágyik, hogy valaki megmondja neki Isten akaratát. Ettől fogva ez a szentebb életű közbenjáró lesz a pap s az egyetemes papság megszünik. Az őskeresztyén egyházban a *laikusoknak* (laos — nép) nevezett közönséges keresztyének közül kiemelkedik az isteni dolgokkal különösebben foglalkozó egyházi hivatalnokok csoportja, melynek *klerus* lesz a neve (görög szó, a. m. osztályrész, örökség, célzással Lévi fiaira, kiknek Kánaán felosztásakor az Isten szolgálata lett osztályrésze.) De a bibliai egyetemes papság gondolata nem egyszerre tűnik el az egyházból. „Az összes igazságosoknak papi rangjuk van”, mondja Irenaeus. Tertullian pedig így szól: „Hát nem vagyunk mi laikusok is papok? Meg van írva, hogy minket is királlysággá és papokká tett. A *klerus és laikusok közti különbséget az egyház tekintélye létesítette.* Azért, ahol a klerus nincs össze-

gyűlve, magad vagy a magad papja. Ahol (a hívők) hárma jelen van, ott van az egyház, ha csak laikusok is.

A klerikusok különválásával párhuzamosan fejlődik ki az egyházban a *monarchia*, vagy egyeduralom. A fejlődés lent kezdődött az egyes gyülekezetekben. Amíg a gyülekezeteket Isten Szelleme vezette, nem volt szükség emberi vezérre. Mihelyt azonban Isten akarata helyébe az emberi akarat lépett s az akarat annyiféle lett, ahány az ember. Elkerülhetetlenné vált, hogy egynek akarata a többiét ne uralkodjék. *Presbiter és püspök* kezdetben ugyanazt jelentette. De mikor a világi fejlődés egy presbiter tekintélyét a többi fölé emelte, ez az egy kapta a püspöki címet, a többi csak presbiter maradt. Római Kelemen nem tud még e különbségről, Ignatius már tud. De azért még Cyprian korában sem tudnak a presbiterek hatalmuk elvesztésében megnyugodni. Hol emelkedett először a püspök a presbiterek fölé? Mellékes! Mivel az Istentől való eltávolodás mindenütt bekövetkezett: ennek a fejlődésnek is mindenütt be kellett következnie. Sőt a fejlődés nem állhatott meg itt. A társulásban, emberi szervezkedésben rejlő erőt magasabb fokon is ki kellett használni. A gyülekezetek egyesülnek s a kisebb gyülekezetek a nagyobb (városi) gyülekezetek tekintélye alá helyezik magukat. E fejlődésben mind ritkább lesz a püspöki cím. A falusi püspökök (chorepiskopoi) lassankint eltűnnek s csak a városiak tartják meg a püspök nevet. S így megy ez mindig feljebb. Szokásba jön a városi püspökök tanácskozása az ú. n. *zsinatokon* (görög szó = összejövétel). A tartományfővárosok (metro-

polis-ok) püspökei, mint *metropoliták*, a többi püspökök fölé kerülnek. Ezeket is maga alá hajtja a négy nagy apostoli székhely (Alexandria, Jeruzsálem, Antiókhia, Róma) püspöke *pátriárkha* címen. Még egy utolsó versengés a pátriárkhák között s kiemelkedik ezek közül is a római s a később felemelkedő konstantinápolyi püspök. Ezek közt szakításra kerül a dolog (schisma) s az egész nyugati egyház fölött egy úr marad: *a római pápa*.

A római püspök kiemelkedését a következő okok idézték elő. A mindinkább szaporodó tévtanítókkal (eretnekekkel) szemben az egyház nem az írott kijelentésre hivatkozik, mely ekkoriban a könyvek másolásának nehézsége miatt kevésbé hozzáférhető, hanem a szóbeli hagyományra, mely legtisztábban az apostoloktól alapított egyházakban (ú. n. *apostoli székek*) maradt fenn. Róma két apostol székhelye is volt, kik közül az egyikre, Péterre, az Úr, a többi apostol előtt bizta a *kulcsok hatalmát*. Továbbá Róma az óriási nyugati egyházban az egyetlen apostoli szék, a birodalom fővárosa s a legelőkelőbb, leggazdagabb polgárok lakóhelye volt.

A kathólikus egyház.

Az emberi tehetség három irányzata, a hagyománytisztelő, a bölcselkedő s a tevékeny, nem szakította szét az egyházat, hanem a egyház egységes, egyetemes (kathólikus) maradt. Így felelt ez meg az Úr imájának, ki megmondotta, hogy a világ csak akkor ismeri el Őt Istentől küldöttnek, ha övéi egyek maradnak. Nem a tisztán megőrzött tan, nem a ragyogó

bölcsesség, nem a csodatevő erők dicsőítik meg Istent, hanem a keresztyének szeretete, egysége. Mind három iskola bírta az igazság egy részét; a kisázsiai az apostoli alak megőrzésének, vagyis a reformációnak, az alexandriai az Írás szabad kutatásának, a keresztyén szabadságnak igazságát, az észak-afrikai annak felismerését, hogy a keresztyénség élet és erő. Egyedül egyik iskola sem állhatott meg; mindeniknek szüksége volt a többi kiegészítésére, a többiekkel való egységre. Ezt az egységet kezdetben a szeretet munkálta s ekkor az őskatholikus egyház alapja, fentartó eleme a már fogyó, de még mindig elég erősen ható szeretet volt.

A negyedik irányzat, a római, azonban más erőt választott az egység fentartására: a világi hatalomban, földi szervezkedésben rejlőt. A római püspök a vitás kérdéseket nem a keresztyén szabadság, a kölcsönös türelem s a szeretet szabálya szerint intézte el, hanem mint láttuk, hatalma parancsszavával. Ezzel azonban a keresztyénség éltető erejét támadta meg, mely nem az önzés, uralkodó hatalom és rabszolga-félelem, hanem a szeretet, szolgálat és szabadság. A római szellem a keresztyénséget külsőséggé, látszattá, képmutatássá tette. Az egyház e világnak egyik intézményévé lett s mint ilyen később elnyomta s üldözte az igazságot. A hatalom szava az egységet nem őrizhette meg: szakadás szakadás után következett. Eszerint két katholikus egyházat kell megkülönböztetnünk: azt, amelyet a szeretet tett katholikusná s azt, amelyet a papok világi uralma teremtett.

Keresztyén-üldözések a római birodalomban.

Ezzel a fejtegetéssel az ōs-keresztyén egyház templomában a szentek szentébe lépünk. Ha a valódi keresztyénség ismertető vonása az egység és szeretet, a felekezetekre szakadó, civakodó egyház pedig nem érdemli meg a keresztyén nevet, mert a tanítók s nem Isten dicsőségét keresi: akkor a keresztyénséget fentartó erőt nem a tanokban kell keresnünk, hanem a szeretetben, mely hűségét az üldözések közt mutatja meg. Ha a keresztyénség e világnak egyik intézménye, akkor fentartó ereje ugyanaz, ami Babel tornyának építése óta a világé volt: az emberi szervezkedés. Az ōs-keresztyénség egyik irányzata fel is használta ezt az erőt, amikor világi hatalmat, tekintélyt és gazdaságot keresett. Kérdés azonban, hogy ezzel nem lett-e keresztyénellenessé. Ha a keresztyénség ereje e világi külső szervezkedés, akkor e világgal fog elmulni s munkásai a tűznek építenek. Ha ellenben a keresztyénség belső, égi szervezet, égi fővel és égi erővel, akkor ahhoz a tűzhöz, amelyben az egyház külső szervezete e világban emésztiődik, csak levetett sarúkkal közeledhetünk, mert a szenvedésnek e tűzéből inkább szól hozzánk Isten, mint az egyháztörténelem ama fejezeteiből, melyek az egyház külső győzelmeiről, hatalmáról és gazdagságáról szólnak. Mert nem Origenes lángelméje, nem a római püspök hatalma terjesztette és tartotta fenn a keresztyénséget, hanem a mártirok vére, melyből, ahová csak hullott, újabb mártirok támadtak.

Mi idézte elő a keresztyén-üldözéseket? Súlyos

vádakat hoztak fel a keresztények ellen, hogy gyűlölgöttek, lázadásokat szítottak, az úrvacsorában megölt kisdedek vérért élvezték s a testvéri csók címe alatt fajtalanságot űztek. De e képtelen vádak csak a római lelkiismeret erőtlenségei voltak. Mikor természetellen csapások pusztítottak, a pogányság hívei azt állították, hogy az istenek a keresztények miatt haragszhatnak. „Ha a Tiberis a házakig emelkedik”, mondja Tertullianus, „ha a Nilus a szántóföldekig nem emelkedik fel,* ha a föld megindul, ha éhség, döghalál tör ki, azonnal így kiált a nép: Az oroszlanok szájára a keresztényekkel. Ezeket az okokat azonban már akkor sem vették komolyan. A valódi okok mélyebbre hatók voltak. Az emberiséget mozgató két legfőbb elv ütközött itt össze: Isten és az ember dicsősége. A zsidó rabbi igazságossága látszatát, a pogány bölcs tudásának hírét, a jósok és varázslók befolyásukat, a császárok hatalmukat feltehetően a kereszténységtől. A keresztény gyalázata, esztelenlensége, Istent közel hozó hatalma s mégis gyöngesége hadat üzent mindeniknek.

A római hódító vallás dolgában nem volt türelmetlen. A sokistenhit eltűri, hogy az istenek száma szaporodjék s mivel a hódító előtt a vallás csak annyi volt, amennyiben az a népeket féken tartja s az uralkodónak való engedelmeskedésre bírja, azért Róma türelmes volt a meghódított népek vallásával szemben. Isteneiket a római istenek közé sorozta, sőt a 30.000 főt elérő isten-seregnél egy közös szentélyt is épített:

* Egyiptom termékenységét a Nilus áradásai okozták.

vádakat hoztak fel a keresztyének ellen, hogy gyújtogattak, lázadásokat szítottak, az úrvacsorában megölt kisdedek vérért élvezték s a testvéri csók címe alatt fajtalanságot űztek. De e képtelen vádak csak a rossz lelkiismeret erőtlen mentségei voltak. Mikor természeti csapások pusztítottak, a pogányság hívei azt állították, hogy az istenek a keresztyének miatt haragusznak. „Ha a Tiberis a házakig emelkedik”, mondja Tertullianus, „ha a Nilus a szántóföldekig nem emelkedik fel,* ha a föld megindul, ha éhség, döghalál tör ki, azonnal így kiált a nép: Az oroszlánok szájára a keresztyénekkell! Ezeket az okokat azonban már akkor sem vették komolyan. A valódi okok mélyebbre hatók voltak. Az emberiséget mozgató két legfőbb elv ütközött itt össze: Isten és az ember dicsősége. A zsidó rabbi igazságossága látszatát, a pogány bölcs tudásának hírét, a jósok és varázslók befolyásukat, a császárok hatalmukat féltették a keresztyénségtől. A keresztfa gyalázata, esztelenisége, Istent közel hozó hatalma s mégis gyöngesége hadat üzent mindeniknek.

A római hódító vallás dolgában nem volt türelmetlen. A sokistenhit eltűri, hogy az istenek száma szaporodjék s mivel a hódító előtt a vallás csak annyiban fontos, amennyiben az a népeket féken tartja s az uralkodónak való engedelmeskedésre bírja, azért Róma türelmes volt a meghódított népek vallásával szemben, isteneiket a római istenek közé sorozta, sőt a 30.000 főt elérő isten-seregnek egy közös szentélyt is épített:

* Egyiptom termékenységét a Nilus áradásai okozzák.

a római Pantheont. Még a minden más kijelentést kizáró zsidó vallást is *megengedett vallássá* tudta tenni a római, mivel ez a zsidók nemzeti büszkeségét képezte s így a római is nemzeti vallásnak tekinthette. Ameddig a keresztyénség nem vált el a zsidóságtól és csak egyik zsidó szektaként szerepelt, ellene sem volt kifogás. Mihelyt azonban a keresztyénség igazi lénye kitünt, mikor az egyetlen, minden más vallást kizáró vallássá akart lenni s a hazugságot minden vallásban megtámadta: akkor vége volt a római állam türelmének e rendzavaróval szemben, mely az ő szemében teljesen szükségtelen háborúságot keltett a pogány vallásokra támaszkodó birodalomban. De épen ebből következett egy különös jelenség: a keresztyénség főüldözői nem a jellemtelen és semmirekellő császárok voltak, kiknek a birodalom fennállása közönyös volt, hanem a legderekabb uralkodók, kik nagy terveiket a keresztyénség által áthúzva látták. Ezeknél a keresztyénüldözések oka a keresztyénség *államveszélyes jellege* volt. A keresztyénség a jövőnek, az üdv elkövetkező korának vallása, amelyért a jelent veszni hagyja. A római császár e világban akart erős, hatalmas és dicső birodalmat. A keresztyének tehát nem voltak alkalmasak a császár céljaira: azért akarta kiirtani őket. Az üldözött keresztyének számára egy menekülés volt: ha égi Urukat a földi úrért megtagadják s a császár szobra előtt ennek tiszteletére füstáldozatot mutatnak be. A keresztyénséget államvallássá tevő Konstantinnál jobban megértette a keresztyénség lényegét Diocletian, ki az ember dicsőségét szolgáló

állam érdekében ki akarta pusztítani a keresztyén-
séget. Mert a földi célokért küzdő Konstantin nem
az államot tette keresztyénné, hanem a keresztyén-
séget világiassá. A „keresztyén római birodalom”
csakhamar széjjel hullott, igazolva, hogy *keresztyén
világbirodalom a mostani világkorszakban nem
lehetséges.*

A Bibliában elbeszélte keresztyénüldözések jellem-
zésére csak egy keresztyén sorsát emlitem. A büszke
farizeus, Pál, „világ sepredéke” lesz s aki rettegésben
tartotta az üldözött keresztyéneket, most „minden napon
öldököltetik.” Apostoli értelemben keresztyénné lenni
annyi, mint „a táboron kívül menni”, vagyis az igaz-
ságért a világ társadalmából megbélyegzett gyanánt
kivettetni. E szavakkal a következő ezredévekre meg
volt határozva minden igaz keresztyénség sorsa.

Az első keresztyénüldöző római császár, *Nero*,
nem állami érdekből, csak ötletből rendelte el az üldö-
zést. Ez az örvény szörny a saját gyönyörűségére
felgyújtatá Rómát, hogy annak lángjainál Ilion égéséről
zengjen hőskölteményt. A lázadó nép haragjának le-
csillapítására azonban áldozat kellett. Nero a keresztyé-
neket állította bűnbakoknak, mi egyúttal újabb pokoli
élvezetet jelentett számára. Nero kertjeiben, a Vatikán-
ban, az elítéltek egy részét megfeszítették, másokat
állatbőrbe varrtak s kutyákkal széttéptettek; ismét máso-
kat, mikor az éj elkövetkezett, szurokba mártva s póz-
nákra tűzve, fáklyákkal égettek el. Hogy az emberi
dicsőség mibenlétét jobban megértsük, figyelembe kell
vennünk, hogy e szörnyetett elkövetője az akkor leg-

műveltebb birodalom császára volt. Ez az üldözés egyelőre csak a római keresztyénekre terjedt ki.

Domitian, e gyanakvó zsarnok felségsértés ürügye alatt nem egy olyan gazdag polgárt tett el láb alól, akinek javait megkivánta. Sok keresztyén szenvedett halált, vagyonelkobzást, vagy száműzetést. Jézus két szegény rokonát is Rómába idézték, de mikor együgyűségüket látták, elbocsátották őket. *Nerva* igazságos uralma alatt szüneteltek az üldözések, de *Traján* alatt, ki államférfi volt s a keresztyénség „államveszélyes” voltát felösmerte, üldözések kezdődtek. Alatta élt Tacitus, a híres római történetíró, ki a keresztyénségben csak „kárhozatos babonát” s a keresztyéneket „aljasságaik miatt gyűlöletes” embereket látott. Traján egyik helytartója és barátja volt Plinius, egy emberesebb tudós, ki azonban a keresztyénséggel szemben szintén teljesen vak volt. A vizsgálatok során meggyőződött arról, hogy a keresztyének ellen fölhozott szörnyű vádak hazugok, de elítélte a keresztyének konok makacsságát, amellyel „fonák babonájukért” meghalni inkább képesek voltak, mint a császár szobra előtt tömjénezni. A keresztyénüldözésekre vonatkozólag utasítást kért Trajántól s abban egyeztek meg, hogy a keresztyének hivatalból nem kutatandók, de feljelentésre, ha áldozni kényszerítés után sem készek, halállal büntetendők. Sokan, akik *Nerva* békés uralma alatt könnyen a keresztyénekhez álltak, most elestek. Mások joggal vetették az üldözők szemére az őszinteség hiányát, mondva, hogyha a keresztyénség gonoszság, miért nem üldözik hivatalból. *Hadrián* türel-

mes uralkodása alatt a keresztyéneket csak Bar-Kokhba, a zsidó ál-Messiás üldözte. *Antoninus Pius*, bár alatta éhség, árvíz, tűzvész, földrengés miatt a pogányok dühe a keresztyének ellen fordult, megvédeni iyyekezett a keresztyéneket. *Marcus Aurelius*, a filozófus császár uralkodása alatt megint nagy csapások látogatták meg a birodalmat s pogány varázslók (góétok) szitották a bűnbakot kereső nép haragját a keresztyének ellen. A császár maga az állam érdekéről, ugyanúgy gondolkozott, mint Traján s azért szintén keresztyén-üldöző lett. Melito, sardesi püspök, az egyik apologeta, hiába járt közben keresztyén bölcseséget lehellő szavakkal a császárnál. A császár stoikus erénygőgje, mely csak azokat tudta becsülni, akik ész-okok alapján néztek higgadtan a halál szemébe, megvetette a keresztyéneket, kik egy láthatatlan személyért lelkesülve haltak meg. Tudott buzogni a pogányságért, de a szeretet Királya iránt csak hideg megvetést érzett. Azzal szigorította Traján rendeletét, hogy a keresztyéneket fel kell kutatni s kivallatás nélkül kivégezni. Példája mutatja, hogy az emberi dicsőséget kereső erény gyilkosa tud lenni azoknak, akik Isten dicsőségét keresik.

Alatta Kis-Ázsiában és Galliában voltak nagyobb üldözések. A smyrnai gyülekezetnek a többi gyülekezetekhez intézett körleveléből értesülünk a gyülekezet ősz püspökének s János tanítványának, **Polykarpusnak** haláláról. A kis-ázsiai proconsul, bár maga talán nem volt keresztyén-gyűlölő, engedett a nép dühének s a keresztyéneket a legkinosabb halálnemekkel végezteté

ki: vadállatok elé vettette, máglyán égettette meg őket. De a keresztyének állhatatosak voltak s mint a gyülekezet írja, „mintha e kinok alatt testüktől távol lettek volna, vagy inkább az Úr állott mellettük s ők Krisztus kegyelméhez ragaszkodva, megvetették e világ kinjait“. Voltak rajongók is, akik önként jelentkeztek kivégzésre a hatóságoknál, de akiket a legtöbbször a veszély órájában elhagyott az a bátorság, amelyet nem Isten Szelleme, hanem csak a mártir-dicsőséget kereső önzés munkált, úgyhogy végül áldoztak a császár genius-ának. Az ősz Polykarpus püspök nem volt ilyen rajongó. Először nyugodtan a városban akart maradni, aztán gyülekezete rábeszélésére egyik közeli tanyára menekült. Mikor tartózkodása helyét aljas emberek elárulták, nem menekült tovább, hanem bevárta a rendőrszolgálatot. „Az Úr akarata történjék!“ szólott. Csak annyi időt kért, hogy imádkozhassék. Hosszú, buzgó áhítata a poroszlókat is meghatotta. Útközben kidobták a kocsiból, amelyen vitték, de ő megsérülve is, örömmel és szeliden ment tovább. Az ítélő helyen a nép ezt kiáltotta: „El az istentelennel!“ A proconsul szavára: „Átkozd meg Krisztust és felmentelek!“ így felelt: „86 évig szolgáltam Őt és csak jót tett velem: hogy átkozhatnám hát most Uramat és Üdvözítőmet?!“ A proconsul máglyára ítélte. A nép a közeli műhelyekből és fürdőkből fát hordott össze s azonnal végrehajtotta az ítéletet. Polykarpus imádkozva lehellte ki szellemét. A gyülekezet levele e mártiriumból nem a halálmegvetést emeli ki, mely pogányoknál is előfordul, hanem azt az igaz-keresztyén vonást, hogy Polykarpus

kész volt tovább élni gyülekezetéért. „Mert az az igazi szeretet lényege, hogy ne csak saját üdvösségünket keressük, hanem testvéreink üdvösségét is.“

Az erényes császár alatt egy másik dühödt üldözés a mai Franciaország területén, Lyon környékén, ment végbe, melynek emlékét szintén a gyülekezet levele őrizte meg. Fokonkint erősödött a nép dühe. A keresztyéneket nyilvánosan gyalázták. Végre a legismertebbeket a hatóság elé hurcolták. Minthogy keresztyéneknek vallották magukat, börtönbe vetették őket. Kinzásokkal azt a vallomást akarták kicsikarni tőlük, hogy az ellenük elterjesztett rettenetes rágalmak igazak. Végül törvény ellenére pogány rabszolgákat kényszerítették ily vallomásra keresztyén uraik ellen. Az így nyert bizonyítékok alapján aztán félretettek minden kiméletet kor és nem iránt. **Pothinust**, a 80 éves püspököt a törvényszék elé hurcolták és súlyos bánatalmazások után félholtan a tömlöcbe vetették, hol két nap múlva meghalt. Sokan kinzás, éhség és szomjuság következtében a tömlöcökben haltak meg. „Némelyeket ellenben, kik oly súlyos kinzásokat szenvedtek, hogy semmiféle ápolás által helyre állíthatóknak nem látszottak, az Úr lélekben és testben úgy megerősített, hogy a többieket is búzditani és vigasztalni tudták.“ E búzditások úgy hatottak, hogy sokan, akik már megtagadták az Urat, üldözőik csodálatára ismét állhatos hitvallókká lettek. A hitük mellett kitartókat aztán a császár parancsára lefejezték, illetőleg, ha nem voltak római polgárok, a vadállatok elé vetették. Így egy gyöngye szüzet, **Blandinát** is, kivel előbb a többiek

kinját nézették végig, hogy megrémítsék s aki mindenki csodálatára akkor is hű maradt, mikor a kinzásokat nála alkalmazták. Csodás lelkesülés szállta meg ezeket a martirokat az iránt a Megváltó iránt, akit testi szemmel sohasem láttak, csak szeretete hatotta meg őket. Mégis távol minden egészségtelen rajongástól, józanok, alázatosak, szeretetteljesek és szelidek maradtak. Az irántuk tanusított tiszteletet visszautasították, mert jól érezték testük ellenállását. Még a „mártir“ név ellen is tiltakoztak. Könnyek közt imádkoztak az elesettekért, sőt kinzóikért is. Mikor egy **Symphorianus** nevű ifjút halálra vittek, anyja ezt kiáltotta neki: „Fiam, fiam, legyen az élő Isten szivedben! Légy állhatatos, nem félhetjük a halált, amely az életre visz!”

Az erényes császár semmirekellő fia, *Commodus* alatt a keresztyének sorsa ismét könnyebbült. *Commodus* meggyilkolták. Az így támadt zavarokból *Septimius Severus* emelkedett ki győztesen, ki, miután egy keresztyén rabszolga imádságára meggyógyult, a keresztyének iránt barátságos volt. Később azonban mégis rendeletet adott ki ellenük. Ezek alatt az üldözések alatt lett szokássá, hogy a keresztyének pénzen váltsák meg magukat az üldözésektől. Egész gyülekezetek vásároltak így békét maguknak. *Tertullian* azonban, mint vesztegetést, elítélte e szokást. Az örült, kegyetlen *Caracalla* alatt az üldözések folytatódtak ugyan, de nem a császár parancsára. Észak-Afrikában lefejeztek egy **Speratus** nevű keresztyént, ilyen vallomás alapján „A vámot mindenből megadom, amit vásárolok, mert a császárt uramnak ismerem el; de imádni csak

uramat tudom, a királyok királyát, minden népnek urát." Pár évvel később több, még csak oktatás alatt álló keresztyént fogtak el, köztük két nőt: Perpetuát és Felicitást. **Perpetuát**, egy 22 éves fiatal asszonyt, keblén egy kis szoptató gyermekkel, nemcsak egy fiatal, érzéki test élni vágyása, nemcsak gyöngéd anyai szeretet riasztott vissza a haláltól, hanem, ami legnehezebb volt, ősz apja is, aki pogány volt. Az ősz apa fölkereste a fogházban s rábeszélte, hogy tagadja el keresztyén voltát. Perpetua egy földön heverő edényre mutatott és megkérdezte: „Nevezhetem-e ezt másnak, mint ami?” „Nem!” „Nos, akkor magamról sem mondhatok mást, minthogy keresztyén vagyok.” A fogságban keresztelték meg őket. Nemsokára súlyos, sötét tömlőcbe kerültek gonosztevők közé. A diakónusok pénzen kieszközölték, hogy jobb helyiségbe jussanak, hol Perpetua gyermekét magához vehette és szoptathatta. „A tömlőc palota lett nekem,” mondotta. A kihallgatás előtt ismét felkereste ősz apja: „Leányom, légy irgalommal ősz fejem iránt, szánd meg atyádat, ha ugyan méltó vagyok még rá, hogy atyádnak neveztessem. Nézd anyádat, nézd fiadat, aki, ha meghalsz, nem maradhat életben!” Ezzel lábához borult, kezét csókolta s könnyezve nevezte nem leányának, hanem parancsolójának. A kihallgatáson a helytartó az ott álló apára mutatott: „Szánd meg ősz apádat, szánd meg gyöngé gyermekedet, áldozz a császárért.” „Nem teszem!” mondotta a gyöngé nő. „Keresztyén vagy?” „Keresztyén vagyok!” — Vadállatokkal való küzdelemre ítélték őket, hogy a durva katonáknak kegyetlen

uramat tudom, a királyok királyát, minden népnek urát." Pár évvel később több, még csak oktatás alatt álló keresztyént fogtak el, köztük két nőt: Perpetuát és Felicitást. **Perpetuát**, egy 22 éves fiatal asszonyt, keblén egy kis szoptató gyermekkel, nemcsak egy fiatal, érzéki test élni vágyása, nemcsak gyöngéd anyai szeretet riasztott vissza a haláltól, hanem, ami legnehezebb volt, ősz apja is, aki pogány volt. Az ősz apa fölkereste a fogházban s rábeszélte, hogy tagadja el keresztyén voltát. Perpetua egy földön heverő edényre mutatott és megkérdezte: „Nevezhetem-e ezt másnak, mint ami?” „Nem!” „Nos, akkor magamról sem mondhatok mást, minthogy keresztyén vagyok.” A fogságban keresztelték meg őket. Nemsokára súlyos, sötét tömlőcbe kerültek gonosztevők közé. A diakónusok pénzen kieszközölték, hogy jobb helyiségbe jussanak, hol Perpetua gyermekét magához vehette és szoptathatta. „A tömlőc palota lett nekem,” mondotta. A kihallgatás előtt ismét fölkereste ősz apja: „Leányom, légy irgalommal ősz fejem iránt, szánd meg atyádat, ha ugyan méltó vagyok még rá, hogy atyádnak neveztessem. Nézd anyádat, nézd fiadat, aki, ha meghalsz, nem maradhat életben!” Ezzel lábához borult, kezét csókolta s könnyezve nevezte nem leányának, hanem parancsolójának. A kihallgatáson a helytartó az ott álló apára mutatott: „Szánd meg ősz apádat, szánd meg gyöngé gyermekedet, áldozz a császárért.” „Nem teszem!” mondotta a gyöngé nő. „Keresztyén vagy?” „Keresztyén vagyok!” — Vadállatokkal való küzdelemre ítélték őket, hogy a durva katonáknak kegyetlen

élvezetet szerezzenek. Felicitast a fogságban nagy fájdalmak lepték meg. A börtönőr így szólt: „Ha már most így szenvedsz, mit csinálsz majd, ha a vadállatok elé vetteted?” Felicitas így felelt: „Most én szenvedem, amit szenvedek, de akkor más fog szenvedni értem, mert én is Érte szenvedek!” A viadalon, a vadállatoktól szétmarcangoltatván, mielőtt a kegyelemdöfést megkapták volna, testvéri csókkal búcsúztak egymástól.

Az erkölcstelen *Heliogabalus* alatt megint kedvezőbb idők következtek. Heliogabalusnak nem voltak nagy uralkodói céljai s nem volt érdeke a régi állammallást védeni, mert egy új kultuszt, a nap imádását, akarta behozni. Más okból fakadt a jó indulata a neme-sebb lelkű *Alexander Severusnak*. Minden vallásos dolog iránt tiszteletet érezve, vallásos eklekticismusnak* volt a hive. Házi kápolnájában tyanaí Apollo s Orpheus szobra mellé Krisztus szobrát is felállította s Krisztus mondását: „Amit akartok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ugyanazt cselekedjétek velök” palotája falára véseté. A császár anyja, Julia Mamaea Origenest magához hívatta, hogy társalkodjék vele. Rómában egy vitás telket, melyre a lacikonyhások is pályáztak, inkább a keresztyéneknek ítélte, mondván, hogy „jobb, ha Istent tisztelnek valamely helyen, mintha lacikonyhásoknak adják oda.” Severust megölték. Utódja, *Maximinus*, egy durva thrák, már csak azért is gyűlölte a keresztyéneket, mert elődje kimélte őket. Újabb földrengések is izgatták a közvéleményt. A következő

* Minden vallásból azt válogatta ki, ami neki jónak látszott.

uralkodóról, *Philippus Arabsról*, egyenesen azt állítják, hogy keresztyén volt, sőt egy húsvéton a püspök kitiltotta a templomból amiatt, hogy bűnt követett el. A császár állítólag alávetette magát az egyházfegyelemnek. Ám ez a hiradás oly egyedülálló, hogy alig hihetünk neki s csak annyi bizonyos, hogy ez a császár a keresztyének iránt nem volt rossz indulatú. Alatta napról napra szaporodott a keresztyének száma s a csatlakozók közt gazdagok, előkelők is voltak. „Isten gondoskodott a hívőkről“, írja Origenes, „úgy-hogy császárok, helytartók, néptömegek nem dühöng-hettek ellenük“. Azonban, mintegy a vihar elleni szélcsöndben, Origenes is megérezte, hogy az aláhanyatló pogányság még egyszer összeszedi erejét és üldözés fog következni. De arról is meg volt győződve, hogy a keresztyénség belső erejével minden más vallástl egyöz majd és azok helyét foglalja el. Korábbi egyházi atyák előtt ismeretlen volt ez a várakozás. Azok a keresztyénséget csak a pogány állammal vivott folytonos harcban tudták elképzelni s a győzelmet Krisztus visszajövetelétől várták. De az apostoli keresztyénség túlvilági reménye lassan evilágival cserélődött fel s Krisztus ezeréves uralmáról lemondva, az üldözésekben elfáradt keresztyénség megelégedett a római császár megtérésével.

Amit az élesen látó Origenes sejtett, hamar bekövetkezett. A keresztyénség terjeszkedése az ősi válásért lelkesülő pogányságot féltékenységgel és fanatizmussal töltötte meg. Mikor Philippus Arabsot *Decius* legyőzte, elérkezett a rostálás ideje. „Az Úr megakarja

próbálni népét", írja Cyprian. „Az alvó hitet az isteni ítélet fölegyenesítette . . . Mert sokan adták magukat földi vagyonuk szaporítására és sok püspök foglalkozott világi dolgokkal.“ A császár teljesen el akarta nyomni a keresztyénséget; de mivel a keresztyének már nagyon sokan voltak s mivel a császár úgy gondolkozott, hogy a pásztor nélküli nyáj magától eloszlik, az üldözés főleg a püspökök ellen irányult, akikre halált mondtak ki. A többiekre inkább fenyegetéssel és kínzással igyekeztek hatni. Bizonyos időpontig mindenkinek meg kellett jelenni a császár képe előtt, hogy annak áldozzon. Egyes hivatalnokok azonban megvesztegetni engedék magukat s a keresztyéneknek áldozás nélkül is kiállították az áldozásról szóló igazolványt. Az ilyen keresztyéneket igazolványosoknak (libellatici) csúfolták és cselekedetüket az egyház elítélte. Sokan, különösen azok, akik az előkelők és gazdagok közül csatlakoztak volt a keresztyénekhez, siettek a pogány oltárokhoz. Mások félve, reszketve tették ezt, „gyáván úgy az áldozásra, mint a meghalásra“. Voltak, akik megpróbálták hűek maradni s csak a tömlöcben, vagy a kinpadon estek el. De voltak az egyháznak erős oszlopai, hű bizonyosságai is, mint egy 15 éves fiú, **Dioskuros**, ki a kinpadon is állhatatos maradt és találó feleleteivel úgy megnyerte a pogány helytartó tetszését, hogy az zsenge korára való hivatkozással elbocsátotta. **Numidicust** félig megégették, aztán megkövezték. Leánya a kövek alól húzta ki holtnak hitt atyját, hogy eltemesse. De még némi életet talált benne. Gondos ápolás az apát felépítette. Az üldözött püspökök közül többen az Úr

parancsára hivatkozva (Máté 10, 23), először elmenekültek, de később önként mentek a vérpadra. Több római püspököt egymás után végeztek ki, de mindig akadt, aki a veszélyes helyre álljon. Mikor az első látszólagos sikerek után mégis az derült ki, hogy a keresztyénség kiirthatatlan, az üldözők annál dühödtebben fordultak az állhatatosak ellen. Természeti csapások fokozták elkeseredésüket. *Valerianus* császár előbb jóindulatúnak látszott, később azonban, a keresztyének terjeszkedését látva, üldözésekre határozta el magát. Sok püspököt száműzetésre, bányamunkára ítelt. Köztük **Cyprian**. Majd kegyetlenebb rendszabályok, kivégzések következtek. Cyprian először kitért, később helyén maradt. Mikor a helytartó szájából a halálos ítéletet meghallotta, így szólt: „Hála Istennek!” *Valerianus* fia, *Gallienus* visszavonta az üldözési parancsot s a keresztyénséget „megengedett vallássá” tette. *Aurelianus* az ősi istenektől várta Róma nagyságának helyreállítását. Sokáig várt az üldözéssel, végre, mikor elhatározta rá magát, megölték. A keresztyének ez időben negyven évig élvezték a béke nyugalmát.

Az utolsó és legnagyobb üldözés *Diocletianus* császár idejében kezdődött el. *Diocletianus* a római állam biztosítását tűzte ki feladatává. Evégre az uralkodásnak különös módját rendezte be. Társuralkodót választott maga mellé s a két császár, akik mindketten Augustus (felség) nevet viseltek, ismét egy-egy társat vett maga mellé, kiket Caesaroknak neveztek. Utóbbiak rendeltetése az volt, hogy az uralkodást megtanulva, 20 év múltán kövessék az Augustusokat. E korban

már a császári udvar előkelői között is voltak keresztyének, sőt a keresztyénség felé hajlott az egyik Caesar, *Constantius Chlorus* is. Annál dühödtebb ellenség volt azonban a másik Caesar, *Galerius*. Az államférfiak nem tudtak attól a gondolattól megválni, hogy a római állam dicsősége a régi államvallással van összekötve. A győzelmesen terjeszkedő keresztyénség a végsőkig fokozta aggodalmukat. Pogányság és keresztyénség között ütött az utolsó mérkőzés órája s ez a mérkőzés élet-halál harcnak készült. Egyelőre mégis hiábavalók maradtak *Galerius* fondorkodásai, mert *Diocletianus* sokáig nem tudta magát az igazságtalan üldözésre elhatározni. A pogány párt azonban, filozófusok, papok, államférfiak, tömörültek s *Galerius*-ban vezért nyertek. A kis korától pogány babonában nevelt *Galerius* mindenekelőtt a hadsereget tisztította meg a keresztyénektől, kik a pogány jósok szerint a kereszt jelének sűrű (és sokszor babonás) használatával az istenek segítségét tartották távol. A sok rábeszélés végre engedékenységre bírta *Diocletiant* is. 303-ban császári rendelet az összes keresztyén templomok bezárását, lerombolását, a keresztyén könyvek és a bibliák megégetését parancsolta meg s kimondta, hogy a keresztyének vallásuk megtagadására kényszerítessenek. Ki akartak irtani mindent, ami keresztyén. A pogányság belátta, hogy még a keresztyén tanítók kiirtása sem elég, mert a Biblia új tanítókat nevel. Elhatározták hát a bibliák elpusztítását, amivel az élet forrását s magát az igazságot akarták megsemmisíteni. Isten azonban másként határozott: a pogány császárok

hatalmának kellett megdőlnie. Sok helyen, különösen nyugaton, ahol Constantius uralkodott, csak látszat kedvéért engedelmeskedtek némileg a parancsoknak. Némely püspök az elkobzás elől elrejtette a könyveket és csak az eretnek iratokat hagyta a templomban, úgyhogy a pogány hatóságok ezeket égették el. Sokszor maguk a hatóságok biztatták ily értelemben a keresztyéneket. A személyes üldözések eredménye megint különböző volt. Voltak, akik félelemből megtagadták Krisztust. Mások rajongva keresték a halált; különösen olyanok, akik adóságoktól terhelve, vagy gyalázatban eltöltött élet után tisztos halállal akarták Istent bűneikért kiengesztelni. A higgadt, okos és hű keresztyének nem engedték e rajongóknak mártirokként való ünneplését. És végre voltak olyanok, akik nem keresték az elfogatást, de a kinok között végig hűségesen kitartottak. Az üldözések nem érték el a kívánt sikert, tovább kellett menni. Nikomédiában a császári palotában tűz ütött ki s a gyújtogatással, valamint összeesküvéssel a keresztyéneket vádolták meg. Ekkor sikerült rávenni az ősz Diocletiant, hogy erőszakosabb eszközökhöz nyúljon. A tömlöcök megteltek lelkészekkel. Majd kiadták a parancsot, hogy minden keresztyént el kell fogni s áldozásra kényszeríteni. Ez volt az utolsó, legrenttenetesebb üldözés. Diocletian megháborodott lélekkel vonult vissza pihenni Dalmáciába. Vajjon meg tudott-e pihenni a véres látomásoktól? Galerius, ki most Augustus lett, egy hozzá hasonló vad, durva, kegyetlen és babonás Caesart választott, egy katonát, *Maximinust*. De a fenevadak

hamarább belefáradtak az üldözésekbe, mint a keresztyének a meghalásba. Maga Galerius rettentő betegségbe esett: a férgek rágták meg. Teste elevenen rothadt el, úgyhogy az egész palota megtelt dögleletes levegővel. Végre rendeletet adott ki Galerius, melyben az üldözést megszünteti s a keresztyéneket felszólítja, hogy imádkozzanak érte Istenükhöz. Az Isten erősebbnek bizonyult a dicsőségét féltő embernél. De vajjon a keresztyénségnek használt-e az üldözések megszünése?

Az üldözések értelme.

Az ős-keresztyén egyház történetének eddigi vizsgálata azt mutatja, hogy míg az apostoli kort követő keresztyénség a tanításban és az egyházi szolgálatok felfogásában az apostoli kornak mélyen alatta maradt, addig az üldözések elviselésében legalább egyesek ugyanazt a szeretetet, hűséget és kitartást tanúsították, mint az apostolok. Origenes a pogány filozófia és gnoszticizmus hatását a tanításban nem tudta kikerülni, de egy hajszálat sem engedett a világnak, mikor arról volt szó, hogy a szenvedések között mutassa meg hűségét. Cyprian uralkodó egyházfejedelem volt, ki az egyházi szolgálatok természetét tekintve nem értette meg Mesterét, de nemcsak püspöki székét, hanem fejét és mindenét kész volt odaáldozni, amikor a Mester az üldözések próbája alá vetette. Látjuk ebből, hogy a hűséget nem a tanítás és világosság foka mutatja meg, hanem az üldözések közti kitartás. Látni fogjuk, hogy a világosság fogyása az istentiszteletet

s egyházszervezetet is megrontotta ugyanakkor, amikor a vértanuk példája messze századokat bevilágított. Azért mondtam, hogy az egyház templomában a szentek szentjét nem a tanítás, nem az istentisztelet és nem a szervezet képezi, hanem a szenvedő szeretet, mely az üldözések által gyakoroltatik.

Ebből azonban az következik, hogy üldözések nélkül az egyház igazi lényege nem nyilvánulhat meg. Az egyháztörténelem egy egységes egészet képez, melynek a Szellemtől kijelölt célja, hogy minden tagja eljusson az Isten Fia megismerésének egységére (Ef. 4, 13) s az egyház tagjai mind egy minden világiasságtól mentes, szent, mennyei népet alkossanak (Róm. 12, 1—2; II. Kor. 6, 14—18; I. Pét. 2, 5—9; Kol. 3; Fil. 1, 20). De mindkét célt, úgy az ismeret egységét, mint a világtól való elválást csak fejlődése végén érheti el az egyház, amikor a búza és gyom ketté válnak és a nagy szakadás bekövetkezik (I. Tim. 4, 1; II. Tessz. 2, 3). A szeretben ellenben, amelynek fokmérője a hűség, a tökéletességet az egyháztörténelem akármelyik korában elérheti. Azért tüzi ki tanítványai elé célul Jézus is ezt a tökéletességet (Máté 5, 48) és búzditja Pál is őket e legkiválóbb útnak követésére (I. Kor. 12, 31—13, 13). Amikor könnyű követni Jézust, nem a szeretet sarkalja a tanítványokat, hanem földi indító okok. Amikor azonban az üldözések éjjele borul a gyülekezetre, mindazok, akiket nem a szeretet vezérelt, kifáradnak és kimennek a keresztyének közül, hogy kitűnjék, hogy nem közülők valók (I. Ján. 2, 19). Amikor az üldözések szünetelnek

a keresztyének szive megtelik földi kívánságokkal, tudni akarnak s tudásuk által ragyogni, mint a világ teszi a tudás fájának első kisértése óta; uralkodni akarnak, mint a pogányokon uralkodnak uraik. A szolga szive megrészegül, nem várja urát, hanem ütni kezdi szolgatársait. Az üldözésmentes időt a keresztyének civakodása tölti ki. Az üldözés ostora fölretenti az alvó hívőt, hivatásának tudatára ébreszti, tekintetét az ég felé irányítja, honnan Urát visszavárja s Ő reá tekintve, megtelik szeretettel. Ezért az egyháztörténelemben az üldözésmentes idő mindig a betegség ideje, mikor az egyház teste megtelik mérgekkel. Egészséget csak az üldözések hoznak az egyháznak. Így lesz az ostor áldássá. „Akit szeret az Úr, megostorozza!”

A keresztyénség terjedése.

Ha a keresztyénség terjeszkedéséről akarunk szólni, először azt kell megállapítanunk, hogy mit értünk keresztyénség alatt. Krisztus maga mondta, hogy országa nem e világból való, hanem az „bennünk” van. A keresztyén *nevet* azonban hordhatják képmutatók, még többen önámítók is. A keresztyénség terjedését tehát nem lehet aszerint mérni, hogy hányan viselik a keresztyén nevet. Bizonyos, hogy mikor a keresztyénné levés üldöztetést jelent, a képmutatók és felületesek meglehetősen távolmaradnak, bár még az üldözések alatt is lehetségesek és voltak is önző okok, melyek az embereket szinből a keresztyénséghez vezették. Az üldözések alatt mégis a külső elterjedés jobban meg-

felel a belső elterjedésnek s a keresztyénség most tárgyalt kora üldözés kora volt.

Ami tehát a keresztyénség **külső terjeszkedését** illeti, főleg a kormányzat és nyelv tekintetében egységes *római birodalomra* kell gondolnunk és annak nagy városait összekötő jól kiépített utakra, melyek a vízi utakkal együtt a birodalomban élénk forgalmat és kereskedelmet tettek lehetővé. Az új-testamentum csakugyan az evangéliumnak épen a nagy városokban való hirdetését említi, mint *Antiókhia, Efézus, Korinthusz, Róma*. A nagy városokból terjedt aztán a keresztyénség a vidékre. A városiak rendszerint görögül is beszéltek, a falusiak ellenben népnyelvüket inkább megőrizték. Innen van, hogy a nyelvi tekintetben legnehezebben megközelíthető falura terjedt el a keresztyénség utoljára s innen van a nem-keresztyéneknek ma is elterjedt elnevezése: „falusiak” (latinul = pagani, pogányok). A fentebb említett nagy városokon kívül még az apostolok idejében kellett *Alexandriának* hallania az evangéliumot, hol a régi monda szerint Pál tolmácsa, Márk hirdette azt. Innen terjedhetett az evangélium a koptul beszélő *Felső Egyiptomba*, mert Septimius Severus alatt Thébában már üldözés folyik. *Aethiopiába* Kandaké főembere vitte az evangéliumot; *Észak-Afrikába* pedig Rómából terjedhetett, és pedig korán, mert a 2. század végén Tertullian már virágzó és népes gyülekezetekről beszél. Az üldözések mutatják, hogy *Galliának* (a mai Franciaországnak) déli részén már a 2. század második felében nagyobb gyülekezetek vannak. Irenaeus említi az evangéliumnak a *germánok* közt

való terjedését is és megjegyzi: „Sok barbár nép papir és tinta nélkül a szent Szellem által írta szívébe az üdvösséget.“ Ugyanő említi az evangéliumnak *Spanyolországban* való terjedését, hol már Pál akarta hirdetni s valószínűleg hirdette is az ígét. Kereskedők vihették az evangéliumot *Britanniába*; ezt Tertullian is bizonyítja.

A római birodalmon kívül mindenek előtt egy kis országot kell megemlítenem, *Edesszát*, melyben a keresztyénség csakhamar az uralkodó vallása lesz, kinek Krisztussal való levélváltása azonban költemény. *Parthiában* Origenes szerint Péter hirdette az evangéliumot s onnan az könnyen *Perzsiába* juthatott. *Árábiában* talán már Pál, később Pantaenus, Origenes munkálkodtak, ugyan lehet, hogy csak a római birodalomhoz tartozó részen. A *szir-perzsa* egyház Tamást tartja alapítójául. Állítólag ennek az egyháznak a missziója alapította *Kelet-Indiában* a maradványaiban ma is meglevő egyházat. Más forrás szerint Bertalan hirdette Indiában az evangéliumot és az ő munkájának nyomait Pantaenus találta meg.

Ez eredményekből következtetni lehet arra a belső erőre, mely az evangéliumot a szűk zsidó földről az ég minden tája felé szétlökte; következtetni lehet a keresztyénség **belső terjedésére**. Micsoda erőnek kellett lennie annak, mely a rettentő üldözések között a gyávát erőssé, az árulót önfeláldozóvá, az üldözőt vértanúvá tudta tenni, úgyhogy Origenes így szól: „Mennél inkább elnyomták őket, annál hatalmasabbak lettek.“ S vajjon bent a szivekben mi készítette el azokat az utakat, melyeknek a jól megépített külső utak csak jelképei

voltak? Mindenekfelett az, hogy az üdvösség után való sóvárgás ebben az idők teljességében mindenhol elhatalmasodott és mint a *Clementinák** című félkeresztyén irat is mutatja, a lelkeket szinte kétségbe ejtette, hogy az igazságot és a lélek nyugalmát sem a filozófiában, sem a számtalan különféle vallásban nem tudták megtalálni. De ebben az általános keresésben csak az őszinték juthattak el az igazság ismeretéhez, mert a hazug dicsőség lidércfénye után futó, gőgös embert vagy a zsidó törvényeskedés, vagy a teljes tudást ígérő filozófia, vagy a bűnt legyezgető pogány vallás, vagy az állami életben megfutható fényes pálya elcsábította. Láttuk azonban, hogy az emberi dolyf és a megalázkodó keresztyéntől hirdetett isteni dicsőség összezapásában minden összezúzódott, ami arra a szegeletkőre esett, amelyet Isten állított ebbe a világba. A zsidó elvesztette Jeruzsálemet, a templomot s ezekkel együtt igazságosságának Istentől való elismertetését. A pogány vallást a filozófusok foltozgatása sem menthette meg az elmulástól; helyette csakhamar a keresztyén lesz az államvallás. A pogány filozófia helyet ad egy keresztyén filozófiának, melynek fejlődése századokat tölt be. Végre a római császárok hatalmát az sem menti meg az összeomlástól, hogy nem-sokára keresztyén köntösbe öltözik. Isten az embernek minden dicsőségét keresztülhúzta — a keresztfa botránya és bolondsága által.

Teljesnek mondhatjuk-e mégis a keresztyénség-

* Helytelenül Római Kelemennek tulajdonítják; innen a név.

nek e korban vivott győzelmét? A filozófiával és a földi hatalommal való mérkőzésben láttuk már, hogy a keresztyénség maga is kinyújtotta kezét a pogányság tiltott kincsei után és tisztátalanná lett; a montanizmus egyes tünetekben pedig a pogány mágia (varázslás) hatolt be az egyházba. Mikor a keresztyénség a pogányság idealizmusát, ál-szellemiségét átvette s a reménységet a testi vonásoktól megfosztotta, akkor tulajdonképen eldobta magától a reménységet, mert, mint láttuk, maga Origenes is a keresztyénség evilágbeli győzelmét várta. Az üldözések utolsó időiben mindinkább úgy áll a keresztyénség a római imperátorok előtt, mint földi hatalom, mellyel számolniok kell és látni fogjuk, hogy Konstantin, ki a keresztyénséget államvallássá tette, politikából áll a keresztyénség mellé. A keresztyéneknek sikerült tehát a földi szervezkedésben rejlő erőt a politikai hatalom elnyerésére használni fel. S a csodák, jelek kultusza, a megszentelődés egyoldalú, önző keresése mi mást jelent, minthogy Jézus visszatérése előtt akartak a világtól tiszteltek és becsültek lenni. A keresztyénség levette szemét a visszatérő Jézusról: mivel a vőlegény késett, a szűzek elaludtak. S az aluvás ideje alatt eljött az ellenség és elhintette a világiasság konkolyát a keresztyénség nagy szántóföldjébe. Vége az üldözések idejének. A római császár névleg keresztyén lesz. Itt van a béke, a nyugalom ideje. De a római császártól alapított béke birodalmába egy meghamisított, elvilágiasodott keresztyénség lép be.

Hogy a keresztyén élet és igazságosság e korban hogyan hamisított meg, azt a következőkben

látni fogjuk. De mielőtt erről szólanék, rá kell mutatnom arra, hogy ennek a kornak a végén már kétféle keresztyénség terjedt s azért a külső terjedés az üldözések elmúlásakor már nem fedte a belső terjedést. Az evangélium meg nem hamisított alakjában a gyöngék, a tudatlanok, a rabszolgák, a kétségbeesettek vallása volt s ezeket újjászülte, úgyhogy a bennök levő belső világosság: a halni kész szeretet sok pogány szemét nyitotta meg. Ez a szeretet terjesztette az igazi keresztyénséget. Nem Origenes lángelméjű filozófiai rendszere, mely a keresztyénséget inkább meghamisította. Nem a montanista csodák, melyekhez hasonlókkal a pogány varázslók is dicsekedhettek. Nem a külön szervezkedő klérus, nem a püspökök hatalma, mert ez csak keserű harcot, szakadást idézett elő, vagy szolgálai meghunyászkodást. Még a mártirdicsőség sem, mert az a mártírság elvesztette tekintélyét, amely az adósok és erkölcsileg bukottak tisztos öngyilkosságává fajult. Hanem a Blandinák* szeretete terjesztette a keresztyénséget, amely még a mártirnevet is visszautasítva, a dicsőséget egyedül Istennek adta. Mikor a keresztyénség olyan módon lett vonzó, hogy a gazdagok és előkelők is tolongani kezdtek az egyház kapuinál, akkor a Blandinák mind ritkábban jelentkeztek az egyház történetében. Ez a keresztyénség nem volt már az igazi.

* L. a 80., 81. lapot.

A keresztyén élet.

Az ősz-keresztyének életében ott látjuk annak világos tudatát, hogy a keresztyén élet kezdetén egy nagy átalakulás van, melyet ők a Bibliával együtt *újjászületésnek* neveznek. Cyprián ezt írja: „Amikor az újjászületés fürdője, a korábbi élet foltjait lemosván, a bűn terhétől megszabadított s a tiszta szivbe a felülről jövő világosság beömlött: amikor a mennyei Szellemet belélegztem s egy második születéssel új emberré alakultam: csodálatos módon bizonyos lett számomra, ami korábban kétséges volt; megnyílt, ami korábban zárva volt; világosság támadt, ahol korábban csak sötétséget láttam; könnyű lett, ami korábban nehéz volt.“ Jusztinus vértanu így vázolja ezt a nagy átalakulást: „Mi, akik azelőtt csak a kéjnek szolgáltunk, most csak az erkölcsi tisztaságnak örülünk; akik varázslásokat űztünk, magunkat az örök, jó Istennek szenteltük; kik egyszer a pénznyereséget mindennél jobban szerettük, most azt is, amink van, általános használatra adjuk s minden szükölködővel közöljük; kik egykor egymást kölcsönösen gyűlöltük és gyilkoltuk; akik idegenekkel a szokások különbözősége miatt közös tűzhelyet birni nem akartunk: Krisztus megjelenése óta együtt élünk, ellenségeinkért imádkozunk s azokat, akik bennünket jogtalanul gyűlölnék, meggyőzni igyekezünk.“

Bár a keresztyének és pogányok élete között nagy különbséget láttak nemcsak keresztyének, hanem őszinte pogányok is: mégis az apostoli kort követő (már emlí-

tett) visszaesést, melyet eddig csak a tanításban figyeltünk meg, észrevehetjük az apostolok élete s az őket követők élete között is. Sőt azt mondhatjuk, hogy épen a keresztyén életben történt visszaesés idézte elő a tanításban mutatkozó hanyatlást. Már János apostol panaszkodott az első szeretet elhidegülése miatt; Jézus pedig előzőleg megjövendölte, hogy a szűzek el fognak aludni. Ez az elhidegülés, vagy elaluvás az Isten iránt való buzgóság csökkenésében nyilvánult. A keresztyének kezdtek megalkudni a világgal, bibliai nyelven: „a világhoz szabni magukat”. Keresztyének és pogányok közt mind jobban homályosult az a különbség, melyről Jusztinusz martír oly lelkesülten szólott. Az alexandriai iskola a gnosztikusok és filozófusok izléséhez alkalmazkodott. A római püspök eltanulta a pogány Rómától az uralkodást. Ugyanezt a világhoz szabódást fogjuk találni a keresztyén élet, istentisztelet és szervezet terén is.

Amikor a keresztyén élet visszaeséséről szölok, eltekintek azoktól a képmutatóktól, önzőktől és tisztátalanoktól, kiket csak az érdek vitt a keresztyén gyülekezetekbe, leginkább azért, hogy a keresztyének jóhiszeműségét és jótékonyságát kihasználják: mert *ezek úgy sem tartoznak az igazi egyházhoz*, melynek tagjai Istennél vannak beírva az élet könyvébe. Maradjunk az őszintéknél. Ezeknél is az isteni és emberi, a Szellem és test, a külső és belső közötti különbség homályosulni kezd s törvényeskedés kap mindig általánosabban uralomra. Az ij nem állhat mindig feszülten. A lelkiismeretes becsületes törekvése is sokszor el-

ernyed. Eleséseiknek ahhoz a belátáshoz kellett volna űzniök őket, hogy Krisztusban a törvény megszűnt s helyét teljesen az a kegyelem foglalta el, mely egykor a tanítványok lábát megmosta. De a bűnbocsánatba vetett hit helyett az űs-keresztyének az emberi erőlködéshez menekültek. Ez az erőlködés pedig egyfelől törvényeskedést, másfelől gőgöt nemz. A zsidó farizeusi törvénytudókhöz hasonlóan az űs-keresztyének is apró törvényeket gyártanak, irányadó szokásokra hivatkoznak, hogy ezek megtartásával mintegy eltereljék a figyelmet arról, hogy a törvény lényegét nem töltötték be. Majd kétféle erkölcsiséget különböztetnek meg: a klerikusok és más aszkéták szigorúbb, tökéletesebb életmódját és a köznép mindennapi, botlásokkal telt életét. Utóbbiaktól, a „laostól“ a „klerikusok“ mind inkább úgy váltak el, mint a zsidó köznéptől a farizeusok. Amellett mind többen akadtak olyanok, akik a világgal folytatott harcból a sivatag csendjébe menekültek, hogy kényelemről és élvezetekről lemondó élettel keressék az Istennel való békét és nyugalmat. Ezek voltak a remeték, a puszták lakosai. Az egyház tehát a hit helyett mind inkább a saját jótetteinek párnáján nyugodott. Sem a klérus különválása, sem a remeteélet nem keresztyén vivmány, hanem keresztyénellenes alkalmazkodás a világ szokásához, a saját erejére utalt ember erőlködése. Isten mást gondolt népe felől. Azt akarta, hogy válaszfalak nélkül (mert ezek Krisztusban mind leomlottak), egy nép, egy papság gyanánt hirdessék Annak tetteit, aki a kőbe vésett, vagy tintával irt törvényt eltörölve, a szivekbe irta törvényét; nem

új betűt adott, hanem a szivekbe új törekvést. A keresztényeknek ott kell legyőznie a kísértőt, ahová az Isten állította: a világnak kellős közepében. Mert a kereszténység nem a sivatagban elrejtett remetegunyhó; nem magas falakkal körülzárt, titokzatos klastrom, hanem hegyen épített város.

Az aszketikus (testsanyargató) életmód a pogányok közt is elterjedt volt. Sok filozófus járt széjjel a világban, vállán a közismert filozófus-köpennyel s aszketikus élet-módot folytatott. A pogányokat vad mértéktelen, kicsapongó életük sokszor megundorította s az ellenkező végletbe sodorta. Jusztin martír, amikor megtért, nem változtatott külső életmódján: tovább viselte a filozófus köpenyt, tovább is aszkéta maradt és mint vándor-evangélista járta be a világot. Origenes csak az alexandriai pogány és zsidó felfogást követte, mikor az ismeret elnyerésének feltételévé a testi szenvedélytől való megszabadulást (apatheia) tette. A pogány istenek tisztelete vagy féktelen kicsapongással, vagy öncsonkítással, esztelen testsanyargatással járt. A montanizmus tehát szintén kitaposott úton járt, mikor a csodák fenmaradásának feltételéül a megszentelődést hirdette, de súlyos böjtölést, testsanyargatást értett alatta. A valóságban a megszentelődés legtöbbször nem a belső odaadást jelentette, hanem külső szokások elsajátítását, mi sokszor gépies, utánzó volt, sokszor pedig egyenesen színlelt. A művészetek, tudomány megvetése; színház, tánc, diszes öltözködés kerülése; böjt, szeszes italtól való tartózkodás (úgyhogy némelyek még az

úrvacsorában is vizet ittak: aquarii); a házasságról való lemondás (különösen a klérus részéről, bár kötelezővé ezt egyelőre egy helyi zsinat tette csak), a katonai szolgálattól való tartózkodás még senkit sem tettek szentté Isten, annál többször az emberek előtt. Az együgyű tömeg azonban nem tudott különbséget tenni a szívből fakadó belső keresztyénség s a külső szokások eltanulása között, mely szokásoknak sokszor igazán semmi köze sem volt a keresztyénséghez s nem az Isten, hanem az ember dicsőségét szolgálták.

A külső szokások mezén belül, vagy azok nélkül volt azonban igazi isteni élet is az egyházban. Ha az első keresztyének vagyonszövetségével nem találkozunk is, az adakozásokban nyilvánuló *jótekonyság*, mely e korban nyilvánult, mélyen megszegyeníthet bennünket. Ugyan csalók sokszor visszaéltek vele. Voltak, akik készek voltak börtönbe vettetni magukat, hogy aztán a jótekonny keresztyének adományrohamát élvezhessék. Sokan prófétáknak adták ki s eltartatták magukat a hiszékenyekkel. — Még a pogányok is bámulták a keresztyének *házas életerének* önmegtartóztató, tiszta voltát. — Dionysios alexandriai püspök elbeszéli, hogy mikor Márk Aurél idejében nagy pestis dühöngött, a pogányok elhagyták legkedvesebbjeiket, vagy félholtan az utcára dobták őket s halottaikat temetetlenül hagyták: a keresztyének ellenben szorgosan ápolták betegeiket, nem törődve a halállal, melyet azok kilehelltek. De az önfeláldozó szeretet legtöbb példáját e korban mégis a mártírok története mutatja fel. Mint láttuk, sokakat vezettek itt is tisztátalan okok. A mártírok

rajongó tisztelése, mintegy tökéletesebb keresztyének-ként való ünneplése megint csak Istent rabolta meg dicsőségétől. Még a mártirokban is megjelenik a dicsőségéhez görcsösen ragaszkodó emberi gőg. De voltak igazi keresztyének is, kik Isten dicsőségét tisztán ragyogtatták a hazug, önző, sötét világban, amikor Isten iránt való hűségüket vértanu halállal pecsételték meg. Origenes, Cyprian és a mártir római püspökök élete végét látva, hálával telik meg szívünk. Igaz, tévedéseik is itt maradtak, hogy bennünket kísértsenek, de példájuk is ragyogva mutatja az utat a Bárány dicsőségébe, hova bementek, hogy ott a mártirkoronát a mennyei vénekkel együtt letegyék Annak lábához, akinek vére tisztára mosta őket büntől, tévedéstől.

Az egyházfegyelem.

Az egyházszervezet rokon tárgyától eltekintve, talán egy téren sem jelentkezett a Szellem erejét pótoló emberi erőlködés oly feltűnően, mint a gyülekezeti fegyelem gyakorlásában. Az apostoli kor nem a bűnösöket, hanem csak a bűnt elhagyni nem akarókat zárta ki a gyülekezetből: a hívő és bűnét megbánó *azonnal* felvétetett. Az apostoli kor a gyülekezeti fegyelmet Annak kezében tudta, ki Anániászt és Szafirát a gyülekezetből kivetette. Az első szeretet elhidegültével a gyülekezet eltávolodott Istentől; a külsővé váló egyházból kivonulni kezdett a Szellem s amely mértékben megszűnt tisztogatni a külső egyházat: oly mértékben telt meg az félszívűekkel, sőt kép-

mutatókkal. A üldözések nem tudták a méltatlanul betolakodókat teljesen távoltartani s a mind hosszabbá váló békés időközökben sokan jelentkeztek felvételre önző érdekből, vagy felületes elhatározásból, mely az ismét elkezdődő üldözésekben nem tarthatott ki. Emberi eszközökkel kellett hát pótolni a Szellem egyháztisztogató munkáját. Az újonnan jelentkező hívőket több fokozaton át előzetes oktatás alá vetették s csak az oktatás végén részesítették a keresztségben és úrvacsorában; ilyen fokozatokat létesítettek a klérusba való felvételnél s a kizártak, bűnbánók újra felvételenél is, kiket megszegyenítéssel, vezekléssel sújtottak. A vezeklés eszközei voltak: zsákon, hamuban ülés, mosdás elhagyása, böjt, sóhajtozás, siránkozás és a presbiterek térdének könyörgő átkarolása, szóval részben a szolgálai meghunyászkodás kifejezései. Könnyen megeshetett, hogy e jelekben az őszintéket felülhaladták az ügyes képmutatók és hizelkedők. Hiába védekezik Cyprian, hogy a vezeklés (poenitentia) kiszabása „csak vétke belátására akarja elvezetni a bűnöst és arra ösztönzi, hogy minél teljesebb elégtételt adjon az Úrnak“. Minden emberi erőlködés csak a romlást növeli, mintahogy az egyházfegyelem terén is a *képmutatást* nevelte.

A gyülekezetből való kizárás oka vagy bontráncokoztató bűn, vagy eretnekség volt s nemcsak egyeseket zártak ki, hanem püspökök és gyülekezetek is kizárták egymást. A *Szellem ellen való vétkezés* alatt lassankint nem az igazság elől való szándékos elzárkózást kezdték érteni, hanem a külső szem előtt durvább, feltűnő bűnöket, mint gyilkosság, házasságtörés, Krisztus megtagadása, mi

szintén azt mutatja, hogy a szem a belsőről a külsőre tévedt s a bűnös irányzatot összetévesztették az egyes bűnesetekkel. Az ily okból kizártakat bűnbánat esetén nem zárták ugyan ki az örök üdvösségből, de a földi egyházba többé fel nem vették. Volt egy enyhébb párt is, mely a hitükért üldözést szenvedők ajánlása alapján az ilyen bűnösöket is felvehetőeknek tartotta (l. Cyprián-nál), ez a felfogás azonban a szentek érdemének átruházását készítette elő. Egy észak-afrikai zsinat kimondotta, hogy „egy bűn sem oly nagy, hogy Isten kegyelme nagyobb ne volna“. Kallistus római püspök ellenben egy programot dolgoztatott ki, mely minden bűn „levezeklését“ tartalmazta. Így állt fenn az igazság és hamisság egyszerre az egyházban.

Az istentisztelet.

Az ó-testamentumi istentisztelet látható szertartásokból állott, melyeket helyre, időre, cselekvényre vonatkozó szabályok rendeztek. Az új-testamentumi istentisztelet helyben, időben, cselekvényben nem szabályozható belső hajlandóság: a *jóltevő irgalmasság* (Jak. 1, 27). A visszaeső egyház az új-testamentumi istentisztelet lényegét mind jobban szem előtt tévesztvén, az ó-testamentumi istentisztelethez tért vissza. A megfogyatkozó szeretetet szertartásokkal kezdték pótolni.

Az apostoli egyház számára a szeretet mindennapos győzelmei minden napot ünneppé avattak. Az elhanyagló egyház különbséget kezd tenni nap és nap között. A *vasárnap* vagyis a hét első napja megszen-

telésének biztos nyomát az új-testamentumban még nem találjuk, mert a Jelenések könyvében említett „Úr napja“ a prófétai jövendölések szerint az utolsó időre vonatkozik. De később azt halljuk a vasárnapról, hogy az „a szombat betöltése“ mi azt jelenti, hogy az egyház az ó-testamentumi szombat-törvényt a vasárnapra ruházta át; csak a zsidók iránti ellenszenvből a napot cserélte meg. Az ó-testamentumi pászka-ünnep is átmegy a keresztyén egyházba, de Jézus feltámadására vonatkoztatják. Sok és mindig megújuló vita folyik a *húsvét* idejét illetőleg. A hagyományoshoz ragaszkodó kis-ázsiai iskola a zsidó Nisan-hó 14. napjához ragaszkodik, bár Polykarpus római tartózkodása alatt kész volt e mellékes kérdésben meggyőződéséből engedni s a római keresztyénekkal együtt ülni a húsvétünnepét. Nem találjuk meg ezt a külsőségeken magát túltevő szellemi keresztyénséget a későbbi Viktor római püspök-nél, ki a kis-ázsiai egyházat a húsvét-kérdés miatt kiközösíti. A vitában, mely hosszan elhúzódott, végre is a római egyház álláspontja győzött, mely a húsvétet sem akarta a zsidókkal együtt ünnepelni. Húsvét után 50 nappal megülték a zsidókkal közös *pünkösdöt*. *Karácsony* megünneplésének még semmi nyoma; ellenben az *epiphania* (megjelenés) ünnepén jan. 6-án együtt ünnepelték Jézus születését és megkeresztelését.

Helyenkint szokásba jött a mártirok halálának évfordulóján róluk megemlékezni és szenvedésük történetét felidézni. A mártirok rajongó, babonás tisztelete lassankint e napokat is ünnepekké avatta és *születés-*

napoknak nevezték őket, arra gondolva, hogy a mártírok e napon születtek az égi dicsőségbe.

Az ünnepnapok mellett *böjtnapokat* is tartottak. Az egyház szellemi tartalmának hanyatlását mutatja, hogy a bűnbánatot is a kalendárium szerint szabályozták. Böjt ideje volt a szerda és péntek és a húsvét előtti idő, még akkor meg nem határozott terjedelemben.

Az összejöveteleket Jeruzsálemben a Salamon tornácában, aztán magánházakban, vagy az üldözések idején rejtett helyeken tartották, például a *katakombák*-nak nevezett sírokban.* Később, mikor nagyobb töme-

* Leghíresebbek a római katakombák, lágy vulkanikus kőzetbe vésett földalatti folyosók, néhol teremyszerű kiszélesedésekkel. A kevés díszítést festések nyújtják, mert a zsidó előítélülethez ragaszkodó őskeresztyénségnél a szobrászat nem divatozott. Különösen symbolumokat festettek: *pálmát* az önmagától megújuló élet és halhatatlanság jelképezésére; *horgonyt* a hit bizonyosságának; *lirát* az összhangnak és magasztalásnak; *kakast* az éberségnek és bűnbánatra való felhívásnak; *galambot* a szent Szellemnek; *fölfelé röpdülő galambokat* az égbe repülő lelkeknek; a lángsírjából új életre kelő *phoenix* madarat a feltámadásnak; *oroszlánt* úgy az ordító oroszlánnak, mint Júda oroszlánjának jelzésére; végre *halat*, talán azért, mert görög neve a következő szavak kezdőbetűjét adja: „Jézus Krisztus, Isten Fia, Szabadító“. A *keresztet*, a szenvedő Jézus és a győzedelmes keresztvétség jelvényét, az élet minden terén használták festve, vagy kézművészetben üdvözlő, ismertető jelül, sőt babonásan, például rossz szellemek elhárítására. A feszület nem szerepelt. Sokszor ábrázolták Krisztust *jó pásztornak*, esetleg báránnyal a vállán. Festettek pogány vagy ó-testamenti tárgyu képeket keresztvény vonatkozásban. Sok *Mária-képet* találunk gyermekkel, de nem az imádat, hanem a kegyelet

gek vallották magukat keresztyéneknek s a keresztyének politikai helyzete is tekintélyesebb volt, *templomok* is épültek. Legalább Diocletianus ilyenek bezárását rendeli el.

Az őskeresztyén *összejövétel* (vagy *istentisztelet*, a szó helytelen kizárólagossággal használt értelmében) a zsidó zsinagóga mintájára alakult és rendeltetése az igéből való közös épülés, közös fohász és istendicséret volt. Az ó-testamentumon kívül az apostolok és evangélisták iratait olvasták. Ezek persze a könyvek nagy ritkasága és drágasága miatt teljes számban nem lehettek meg minden gyülekezetben. A közös épülésnek ma kevésbé ismert alkatórészei voltak a prófétálás (nem írásmagyarázás, hanem isteni kijelentés közlése), nyelveken szólás és nyelven éneklés. Az összejövétel egyik legfontosabb része volt a szeretetvendégség (*agape*) az úrvacsorával. Ezzel kapcsolatos volt a testvéri csók. Az összejövétel két részre oszlott: az oktatás alatt állók istentiszteletére (felolvasás, beszéd, imádság) és a szeretetvendégségre vagy úrvacsorára, melyről a hallgatóság meg nem keresztelt része elküldetett (= missa est, innen az úrvacsora „mise” neve).

A *keresztség* nem a keresztyén élet kezdetén hajtatótt végre, mint az apostoli korban, hanem oktatás

kifejezésekép. A *sírfeliratok* igen egyszerűek: „Élj Istenben!” „Békében!” „Reménykedjél Krisztusban!” Használatos volt a görög X és P betűből álló monogram (kh és r), a Krisztus név két kezdőbetűje. Élénk világosságot vetnek e részletek az első keresztyének gondolatvilágára s kedvenc eszméire.

előzte meg. Ez azonban már az elfajulás jele. Gyermekkeresztséget a Bibliának még egyetlenegy helye nem említ. Irenaeus érvel először mellette, egy századdal a bibliai kor után, de az ő szeme, mint fentebb láttuk, már a külsőre kezdett tévedni. Tertullian ellenben így kiált a gyülekezethez: „Mért siet az ártatlan kor a keresztséghez?” Tertullian ellenkezése mutatja, hogy a gyermekkeresztség nem lehet apostoli eredetű. Ő helyesen veszi észre, hogy a bűnbánat jelvényének nincs értelme ott, ahol Isten még bűnt nem tulajdonít. Sőt az őskeresztyének közt inkább az ellenkező tévedés terjedt el, hogy jó a keresztséget minél későbbre, esetleg a halál előttre halasztani, hogy minél több bűnt törüljön el. Ebben már a keresztség babonás felfogása érvényesül; valamint a római egyház ama felfogásában is, hogy az eretnekektől végrehajtott keresztség (nyilván a keresztelő igék varázshatalmánál fogva) érvényes. A szabadabb szellemű észak-afrikai iskola még Cypriannál is tiltakozik ez ellen. Leginkább husvétkor kereszteltek s a keresztelendők fehér ruhába öltöztek. Felnőtteknél a keresztszülők az illetők becsületes szándéka mellett tanuskodtak. Mikor az *ördögűzés* üres szertartássá vált, összekapcsolták a keresztséggel.

Az *úrvacsora* általános neve hálaadás (eucharistia) volt. Úgy a keresztségre, mint az úrvacsorára nézve elmondhatjuk, hogy a hagyományos iskola (Irenaeus) az atyáktól öröklött formákra, tehát a külső jegyekre tette a súlyt s közel jutott ahhoz a tévedéshez, hogy a külső jegyeknek varázserőt tulajdonítson. A bölcsel-

kedő vagy elszellemesítő iskola (Origenes) a külső jegyeket pusztá jelképeknek látja s a súlyt egyedül a belső, szellemi tartalomra teszi. A testnek a Szellem által való megdicsőülését hirdető iskola (Tertullian) a vízben, kenyérben és borban csak jelképeket lát ugyan, de ezek külső alkalmazásával egy időben feltételezi a Szellem közlését is. Emlékeztet e három felfogás Luther, Zwingli és Kálvin viszonyára. Az egyházban mindinkább az első felfogás terjedt el, mely *a külsőnek varázshatalmat tulajdonít*. Az úrvacsorai kenyeret és bort, mint valami varázsszert elviszik a távollevőknek, betegeknek, foglyoknak, beteszik a halottak koporsójába s a megszentelt kenyeret hazaviszik, hogy másnap is erősödést nyerjenek belőle. Így téved a tekintet a Szellemről, a belső, láthatatlan Istenről mind jobban a külsőre, míg végre létrejön egy keresztyénség, mely csak a formákban, névben és szavakban keresztyén. Egyelőre csak a csiráit látjuk ennek.

A *kézzrátétel*, meg az *olajjal való megkenés* már a Bibliában is előfordul. Utóbbi nem jelkép hanem a forró éghajlat alatt elterjedt és a test megkönnyítését célzó szokás volt úgy betegeknel, mint egészségeseknel. A *házasságkötés* nem esketéssel történt, hanem megáldással. A pogányok halottaikat vagy eltemették, vagy (különösen a gazdagok) megégették. A keresztyének, a zsidók kegyeletét átvéve, az *eltemetést* választották. Szokásba jött a haláleset évfordulóján a mise alkalmával a megholt nevét imádságba foglalni, miből később a halottakért mondott misék támadtak.

A szervezet.*

Miután a római irányzat tárgyalásánál az őskeresztyén egyházszervezet kifejlődéséről már szóltam, itt csak kiegészítő megjegyzésekre szorítkozom.

Az az eltolódás, melyet az apostoli kor szellemi magaslatáról testi külsőségekbe alázuhanó egyház felfogásában eddig is megfigyeltünk, legkiáltóbban a szervezet terén nyilvánult. A mennybe távozó Jézus e szavakkal búcsuzott volt földi gyülekezetétől: „Ime én veletek vagyok minden napon a világ végzetéig”. Ez azt jelenti, hogy a láthatatlan Jézus gyülekezetében ma is jelen van: amint az ősz János látta, az arany gyertyatartók közt járkal. Annak, aki maga is földön van és szent Szelleme által befolyásolja, vezeti gyülekezete minden tagját, nincs szüksége földi helyettesre. A gyülekezet azonban János látomását elveszítette s Jézus fenti ígéretét csak mint holt, valóság nélküli mondatot őrizte meg. Látható kormányzókkal, parancsolókkal pótolá Jézus Szellemét és nemcsak a gyülekezeti ügyek intézését bízta ezekre, hanem élete minden részét földi tekintélyektől tette függővé. „Papot” teremtett magának s azt az ó testamentumi és pogány közbenjáró-jelleggel ruháztatva fel, szinte istenévé tette. Ha papja kizárta a látható egyházszervezetből, az úgy tűnt fel neki, mintha Isten zárta volna ki a szentek örök közösségéből. Nem volt rettenetesebb dolog, mintha valakitől a pap a

* E fejtegetés különösen hiányos maradt amiatt, hogy az őskeresztyén egyház szervezetét nemrég megjelent tanulmányomban, „Az örök reformáció”-ban részletesebben leírtam.

halálos ágyon is megtagadta a bűnbocsánatot. Ugyanilyen és olykor még nagyobb tekintéllyel ruházta fel a mártírt és hitvallót, úgyhogy ha ez valamely kitaszított bűnösnek „békelevelet“ adott, azt még a püspök is kénytelen volt visszafogadni. Innen csak egy lépés kell ahhoz, hogy az égbe már bement vértanukat és szenteket is segítségül hívják, nem a földi papnak, hanem az égben lakó Istennek kiengesztelésére. Elkészül az út ahhoz, hogy a legyőzött pogány sokistenimádás győzelmesen bevonuljon a keresztyén egyházba szentek tisztelete címén. Csak pusztában visszhangzó szó Tertullian szava: „Az egyház szellem és nem a püspökök összeülése“, „Ahol három (hivő) összegyűlt ott van az egyház“: maga az egyház rég túlhaladta ezt az álláspontot. Irenaeus így szól: „Kinek az egyház nem anyja, annak az Isten nem Atyja“ s egyház alatt a hagyományos iskola itt sem értett egyebet, mint a külsőt, a láthatót, a püspökök szervezetét. Kifejlődik az a felfogás, amely szerint az isteni Szellem nem hitből hitbe származik, hanem a püspökök a földi egymás után következés szerint egymástól öröklik Isten Szellemét (apostolica successio).

Az apostoli korban a jogoknak, például a kizárás jogának gyakorlója az egész gyülekezet. Még Cypriannál is feltűnik ennek az emléke s Cyprian mentegőzik, hogy kényszerítő körülmények miatt olykor nem alkalmazkodhatott hozzá. Lassankint azonban a klérus magához ragad minden jogot és a laikusok mind inkább a papoktól vezetett vak tömeggé válnak.

Amily mértékben nő a klérus tekintélye, oly mér-

tékben tagozódik az mindig összetettebb szervezetté. A 3 felső fokozat: *püspök, presbiter, diakónus* mellé 4 alsó fokozat lép: *ajtónálló, felolvasó* (t. i. az összejövetele a bibliai rész felolvasója) *ördögűző* (eleinte a Szellem szabad ajándékának birtokosa, később megválasztott hivatalnok), *kisérők* (a püspök pompájának fokozására). Szabályá lesz, hogy e fokozatokon mindenkinek át kell mennie, úgyhogy nagy megütközést kelt, amikor Cypriant laikusból egyszerre püspökké választják. A Szellem szabad irányítására mind kevesebb lehetőség van az egyház szervezetében, mind több lesz a forma, szabály, emberi nyűg.

Ilyen megromlott állapotban lép át az egyház az üldözések korából a földi biztonság korába, hogy államegyházzá legyen. Az apostoli keresztyénség sohasem lehetett volna államvallássá: hogy államvallássá legyen, a keresztyénségnek meg kellett romolnia. De az államegyház burkában benne volt az igazi egyház azzal a rendeltetéssel, hogy az a második idők teljességében újra megjelenjék. A keresztyénség s az isteni dicsőség teljes győzelmét e kor végén még burok fedi el, mert az egyháztörténelem vége még nem érkezett el. Az egyháztörténelem inkább őrizte meg a lehullásra ítélt külső burok történetét, mint a tiszta magát, a szellemi egyházét, melynek dicsősége azonban olykor keresztültöri a burkot.

Melegen ajánljuk mindenkinek következő kiadványainkat:

Binde Frigyes: AZ LITOLSÓK; ára 60 K.; diszkiadásban 80 K.

12 füzetben:

1. A cukros zacskó	5 K.	7. Az idősebbik nevetése	8 K.
2. A keselyűtoll	10 „	8. Grundmann pályaőr	10 „
3. Az aranyzappan	8 „	9. Az einült kávé	8 „
4. Lacrimae Christi	10 „	10. A három jégcsap	8 „
5. Az égő szakáll	8 „	11. A gallértalan ember	5 „
6. Gábor, a zsenge	10 „	12. Az átváltozott kormánypálca	5 „

Binde Frigyes: A SPÍRITIZMUS ára 7 K.

Runa: ZENGŐ ÉRC „ 80 „

Tersteegen: CSEPPEK „ 7 „

AZ ÖRÖK REFORMÁCIÓ „ 30 „

MÁRIA „ 10 „

MILYENEK VOLTAK AZ ELSŐ KERESZTYÉNEK? „ 2 „

KARÁCSONYI TÖRTÉNET EGY SZOCIÁLDEMO-

KRATÁRÓL „ 5 „

A ZSIDÓK TÖRTÉNETE „ 10 „

A TŰLVILÁG „ 10 „

HENHÖFER. Egy kath. pap belső és külső küzdelmei „ 15 „

TÖRVÉNY-E VAGY KEGYELEM? „ 5 „

ISTEN SZERET! „ 1 „

NÉPSZERŰ EGYHÁZTÖRTÉNELEM, 1. rész „ 40 „

8 füzetben, egyenkint 5 koronájával:

1. Krisztus a világtörténelemben;	5. Montanismus, Tertullian, Cyprian és az ősrómai gyülekezet;
2. Az apostoli egyház;	6. és 7. Keresztyénüldözések a római birodalomban;
3. Apostoli atyák, hitvédők;	8. Az őskeresztyén egyház élete, istentisztelete és szervezete.
4. Az alexandriai iskola és a gnosticismus;	

E füzetek és könyvek megrendelhetők a „BEREA”
könyvkiadó vállalatnál, Csia Lajos címén, IX. ker.,
Angyal-utca 7/a., II. 9. • Telefon József 105-08.